

Čilgehus Eanodaga gildii Gilbbesjávrrí guovllu oppalašláva ráhkadeami váste

Govva Nils-Matti ja Mia Vasara, Másealvárri 25.4.2021. Govas gielkámáđijaid olggobeale lustamohtorgielkávuodjima luottat.

Klemetti Näkkäljärvi
Dierpmis ay
26.4.2021

Bargogohčus	3
Metodat	3
Čoahkkáigeassu	3
SÁMI KULTUVRA JA BOAZODOALLU GUOVLLUS	4
Historjá	4
Oppalaš dieđut	6
Dáláš guovllu boazodoallu	7
BOAZOBARGGU BARGANDILIT GIEHTARUOHTTASA GUOVLLUS JA DAHKKIT, MAT DAIDDA VÁIKKUHI	8
OASSEOPPALAŠLÁVAS OVDAN BADIÁNAN EVTTOHUSAT	14
LÁVVARÁHKADEAMI VÁIKKUHUSAT SÁMI KULTUVRII JA BOAZODOLLUI	18
BOAZODOALUS JA SÁMI KULTUVRAS	23
DÁLKKÁDATRIEVDAMA VUHTII VÁLDIN LÁVVARÁHKADEAMIS	24
Giitosat	27
Gáldut	28
Čuovus 1 Miehtanskovvi	31
Čuovus 2 Gažaldagat	32

Bargogohčus

Čilgehusa ulbmilin lea doaibmat Gilbbesjávrrí oppalašlávva ráhkadeami doarjjan ja buvttadit dieđu lávvačilgehusa várás. Čilgehusa sisdoalus ja ulbmiliin sohppojuvvui Eanodaga gielddain ráđđádallamis 25.3.2021.

Čilgehusas vuojudivvvo čuovvovaš áššiide:

- sápmelaš eallinvuohki ja historjá Gilbbesjávrrí birra
- mot boazodoallu lea iežáhuvvan áiggiid jalgii
- mat váikkuhusaid sámi kultuvrii ja boazodollui leat turismmas ja eará eanangeavaheamis
- dálkkádatrievdama vuhtii váldin lávvaráhkadeamis sámi kultuvrra dáfus
- lávvaráhkadeami váikkuhusat sámi kultuvrii ja boazodollui

Čilgehus luobahuvvvo Eanodaga gieldda atnui ja jearahallanvuložiidda dutkanetihkalaš geavada jalgii. Čilgehusa almmolašvuođas ja joatkkaávkkestallamis mearrida Eanodaga gielda.

Metodat

Čilgehus ollahuhttojuvvui njukča-cuonomanus 2021 nu ahte jearahallojuvvoje sápmelaččat, geat orrot Gilbbesjávrrí guovllus. Informánttat (jearahallanvuložat) devde miehtanskovi (čuovus 1) ja jearahallama doarjjan ledje almmolaš dási gažaldagat (čuovus 2). Dasa lassin informánttat merkeje Eanodaga gieldda doaimmahan lávvagártái dehálaš guovlluid, mat leat mávssolaččat sámi kultuvrii ja boazodollui. Jearahallamat báddejuvvoje. Jearahallamat jerrojuvvoje davvisámegillii.

Informántan ledje: Per Antti Labba, Nils-Matti Vasara, Juha Tornensis, Tuomas Aslak Juuso ja Mihkal Valkeapää. Jearahallamat dahkkojuvvoje njunnálagaid informánttaiguin earret Tuomas Aslak Juuso, gii jearahallui gáiddusoktavuođain Zoom-prográmmain ja Mihkal Valkeapää, gean jearahallan dahkkojuvvui šleađgaboastta bakte. Čilgehusas ii čujuhuvvvo geange ovttaskas informántii, muhto litterášuvdnaoasit leat anonymiserejuvvon. Muhtin ovttaskas dieđuide lea čujuhuvvon namain, guđe informánttas diehtu lea ožžojuvvon.

Čoahkkáigeassu

Čilgehusa vuodul lávvaevttohusas ii leat dakkáražžan doarjja guovllu sápmelaččaid gaskavuodas ja váikkuhusat muosáhuvvojit hui biehtadahkkásiin. Informánttat evttohit huksema ođđasit čuoziheami huksenvuođu oktavuhtii, mii juo lea leame, ja turismii várrejuvvon doaimmaid gáržžideami.

Lávvaevttohus árvaluvvui aiddostahttojuvvot mánngga sajés ja earenoamážit identifiseret sihke njuolggo- ja kumulatiivvalaš váikkuhusaid lávvaviidodaga ja dán váikkuhusviidodaga boazodollui ja sámi kultuvrii sihke luonddu mánnggahápmásašvuhtii ja dálkkádatrievdamii. Čilgehusas buktojuvvui ovdan, ahte láva váikkuhusguovlu gokčá oba Giehtaruohttas, daningo lávva ollahuvadettiinis buvttálii deattu vuogáiduhttit Giehtaruohttas boazodoalu guohtuneatnamiidda, mat gáržot geažos áigge, ja visot siiddaid guohtuneatnamat gáržžole, daningo viidodagat bázále bohccuid guohtunanu olggobeallái.

Čilgehusa vuodul lávvaevttohus galggalii aiddostahttit ja gávdnat vugiid, mot láva biehtadahkes váikkuhusat boazodollui sáhttet gohccojuvvot. Čilgehusas leat bukton ovdan jearahallamiin ovdan

badjánan evttohusaid váikkuhusaid oažžuma nu unnin go vejolaš. Čilgehusa vuodul siiddain lea válmmasvuohta ja hállu searvat láva ovddidanbargui.

Čilgehusas bođii ovdan, ahte Meahciráđđehus ja giella galggale ovttasráđiid ovddidit turisttaid oahpisteami ja neavvuma johtimis boazodoalloguovllus, doaibmamis spiehkastatdilis sihke eará doaimmaid váikkuhusain boazodollui ja sámi kultuvrii. Meahccejohhtalus bearráigeahčču lea vealtameahttun lasihuvvot, daningo geinnodagaid meahccejohhtalus boadálai lassánit sakka juos lávvaevttohus ollahuvvá. Juo dál geinnodagaid olggobeale meahccejohhtalus dagaha áru guovllu boazodollui.

Sámi kultuvra ja boazodoallu guovllus

Historjá

Čálalaš čujuhusat Giehtaruohtta boazodoalus leat juo gaskaáigge rájes Ruovdnila siiddas, man maŋisboahhti joatkaga guovllu dáláš boazobargit ovddastit. Siidda osolaččat leat mutkon maŋjitgaskaáigge 1500-logus Jieknameara riddui ja leat juo dalle šaddan dovvdusin boazonomádan (Korpiaakko 1989). Sámi árbevirolaš dieđu mielde geavahus livččii ollán guhkkelii historjái. Boazobargu ja goddebivdu bargojuvvui guhká bálddalaga Eanodagas gitta 1800-logu rádjái (Clarke 1997). Jagi 1751 Ruotta-Suoma ja Dánmárku-Norgga gaski dahkkon Strömstada rádjesoahpamuša lassibeavdegirjii, Lapp Codicilis, dahkiduvvui sápmelaččaide rasttildit ráji ealuideasetguin. Stáhta dahkidii sápmelaččaide ee. rievtti rasttildit rájiid ealuideasetguin boazobargo-, bivdo- gávppašanulbmilis. Dát riekti joatkahuvai jagi 1852 rádjegiddema rádjái (ee. Näkkäljärvi 2000).

Giehtaruohtta sápmelaččaid návddašaneatnamiidda gulai guhkedálaš guovlu, masa gulle viidodagat Suoma Giehtaruohtta rájes gitta Jieknameara rádjái. Dálveeatnamat ledje Giehtaruohttas ja Valkeapää, Vasara, Labba ja Magga sihke Nikodemusa sogat johte Norgii geasseguohtuneatnamiiddáseaset, njeallje vuosttažin namuhuvvon gitta Jieknameara rittu rádjái (Linkola 1972; Korpiaakko 1989; Korpiaakko-Labba 2000). Strömstada soahpamuša rádjerašttilanriehti Suoma ja Norgga gaskkas gomihuvvui jagi 1852 ja Suoma ja Ruotta gaskkas jagi 1889. Gažaldatvuloš rádjegiddemat loahpahe árbevirolaš stáhtaid rájiid rasttildeaddji johtima ja dagahe orrunrievdamiid sámi guovllus (ee. Aarseth 1989: 64-78; Korpiaakko-Labba 2000: 113, 142-147; Pennanen 2000). Dáláš rádjestengemat bukte buncaraggáid ealloboazodolliide, geat šadde ohcat ođđa guohtuneatnamiid massojuvvon geasseguohtuneatnamiid sadjai.

Giehtaruohtta boazosápmelaččain, geat ledje čáliuvvon Eanodagas, oassi Maggain mutko Nuorta-Eanodahkii, oassi Anára Guhtturii, oassi Gihttela bállasii ja Nidodemusat mutko Soađegili Vuohču guvlui Eanodagas (Näkkäljärvi 2013). Boazobargu joatkahuvai iežáhuvvan diliin ja dat lihkostuvai daningo boazosápmelaččat baste vuogáiduhittit boazobargguset ođđa johtingeainnuide, gáiddus ja luondduset beales iežálágán orrunuovdagiidda ja nuppe dáfus maid danin, ahte rádjegiddema čavga bearráigeahčču lei measta veadjemeahttun. Boazosápmelaš sáhtii leat čáliuvvon heaggagirjiide muhtin váldegottis, muhto orrut ja guođohit eanas jagi nuppi riikkas. Govát johte oarjjil Čieknalvákki rájes ja guođohe vel 1950-logu Norgga bealde ja Silisjávrris lei gárdi dán áiggis dološbázahussan. Čavgánan rájbearráigeahčču loahpahii dan dađistaga ja maŋemusat dalle go ráji nala šattai cagganáidi 1950-logus (informánta Juha Tornensis). Vasara

jelgii su máttuide gullevaš Durra soga siidaolbmuid geassebáiki lei Norgga bealde (Informánta Nils-Matti Vasara). Maiddái Labba muitala iežas soga guođohan Norgga bealde (Informánta Per Antti Labba)

Govva 1 Giehtaruohtta guovllu johtingeainnut 1900-logu álgologijagiid rájes gitta 1960-logu beallemuddui

Gártta gáldut: Linkola 1965; Informántta. Gártamateriála: Eananmihtidanlágádus, báikedáhtavuodđu & nammarádjju, SYKE coraline eanangovččas.

Giehtaruohhtasa boazosápmelaččat vuogáiduvve iežáhuvvan dillái rádjegiddemiid maŋŋel ja johtti boazobargu gáržžui stáhta rájiid siskkobeallai. Johtima davimus viidodat lei geasseguohhtuneatnamat Gilbbesjávrrre duoddariin, Mallás, Háldis, Ávžžášjávrrre duoddariin sihke Virdnis ja dálveguohhtuneatnamat Songemuotkkis, Bálojoganjálmis, Beattegis ja Gárasavvonis, gč. govva 1. Johtin joatkahuvai gitta 1960-logu beallemuttu rádjái, man maŋŋel boazobargu suldojuvvui Gárasavvona ja Gilbbesjávrrre duottarguovlluide. Dáláš boazosápmelaččat gullet njuolggo, boatkkahis maŋisboahhtijoatkagii guovllu vuosttaš boazodolliin. Guovllu orrun lea leamaš ollásit sápmelaš, iežá orrun leavvagođii Giehtaruohhtasa guvlui 1900-logu beallemuttu maŋŋel. Maŋemus boazosápmelaččat orruogohte dáluide 1970-logu ollodahkii. Sápmelaččaid orrun gillifierpmádaga ollái.

Mielčuovvu gártagovva čájeha Giehtaruohhtasa guovllu guohtunmolsahuddama 1900-logu álggus. Jahkodatjohtineatnamat ledje johtingeainnuid birra ja lahkosiin. Govas sáhtta fuobmát, ahte guohhtuneatnamat leat gáržon lulábealde. 1900-logu beallemuttus Bienni siida ovtastuvai iežá siiddaide. Giehtaruohhtasa bálgesa lullioasis lea 1900-logu álggu rájes siiddastallan Ergona siida.

Sápmelaš searvvušuogádagas eai leat árbevirolaččat čavgadit sohkaelliid jelgii juhkkajuovvon barggut dehe árvoceahkkálasat. Sihke nissonat, dievdut ja mánat leat oassálastán boazobarggus guođoheapmái ja iežá boazobargui ovtaveardásaččat. Boazosápmelaš servošiin sohkaellorollat sierranišgohte dállooruma jelgii. Vaikko duohta guođohanbargu lea čoahkkanan eanasin dievdduide, de nissonat leat searvan ja servet en aktiivvalaččat boazobarggu jahkodatdáhpusaide ja eaiggáduššet maid bohccuid. Boazodoalu hálldahan- ja doarjjavuogádat ii daga vejolažžan dan, ahte mánggas seamma veagas barggale ámmátboazobarggu ja dávjá akta boazobargi guođoha oba veaga bohccuid.

Árbevirolaš sámi searvvušráhkadus lea siida, mii lea gohčoduvvon suomagillii maid namain *lapinkylä*. Siida lea dábálaččat oktiisearvan, mii vuodđuduvvá fuolkevuhtii, mii bargá ealáhusaiguin dihto árbevirolaš sohkaeatnamiin. Sápmelaččain leat leamaš siiddat guollebivddu, meahccebivddu ja boazobarggu vást. Siidavuogádat lea leamaš oktasá iešvuohki buot Suoma golmma sámi giella- ja kulturjovkui (Näkkäljärvi 2000). Boazodoalus siiddat, mat gohčoduvvojit suomagillii dálá áigge *tokkakunta* namain, leat en bálgesiid siste boazobarggu barganovttadagat. Bálgesa ovddasvástádus lea leamaš lágas mearriduvvon bargguid dikšumis, muhto siiddat barget iešheanalís boazobarggu duohta barggu ollahuhttimis. Sápmelaš searvvušuogádaga vuodđun lea fuolkevuohhtavuogádat, mii dihtto sámegiela terminologii ja boazosápmelaččain mearkaoallivuogádagas, mii čájeha fuolkevuohhtaortnega. Suomas hubmon sámegielain lea hui dárkkes fuolkevuohhtaterminologija, mii sirre buolvaid gitta viđat buolvva rádjái, nuortalaččain vel dárkkit.

Oppalaš dieđut

Giehtaruohhtasa bálgesis leat boazoeaiggádat gaskamearálaččat 172 ja bálges lea viidodagas dáfus Suoma stuorimus bálges. Guohhtuneatnamiid viidodat lea 4 671 km². Dáláš infrastruktuvrra oassi bálgesa eananviidodagas lea 8,12 km² ja váikkuhusguovlun lea árvoštallon 4,57 % eananviidodagas. Árvoštallamis leat adnon buorin dutkiid ráhkadan avádatarvvut ja

árroárvvoštallamat (Kumpula ee. 2019). 2000-logus gaskamearálaš eallit guđđojuvvon bohccuid dávjodat lea leamaš 2,3 km². Giehtaruohttas boazodoallu lea elešis ealáhus ja visot boazobargit leat sápmelaččat. Boazoeaiggádiid mearri lea loktaneame ja maiddái nuorat leat boahtán ealáhusa ollái. Giehtaruohttas bálgesis sámegiela sajádat boazobarggus lea gievra. Bálgesa boazobarggu vuodđun lea bohccuid ollesáigásaš guođoheapmi, árbevirolaš diehtu ja sámi kultuvrra árbevieruide ja luonddu ja bohccuid dovdan dán guovllus lea earenoamáš gievra.

Giehtaruohttas dábálaččamus luonddutiipat leat duottarguolbanat, lagešvuovddit ja jeakkit. Giehtaruohttas eananviidodagas jeagelguolbanat leat 35,4 %, daŋas-, lasta- ja šaddoeatnamat 28 %, jeakkit 23,6 % ja juovvás duottarbálljážat 11,8 % (Kumpula ee. 2019: 21). Luondduriggodatguovddáš čuovvu boazoguohtoneatnamiid dili jeavddalaččat. Guohtunressaid massima geažil eatnamat leat guhkás birrajagi guohtonanus, vaikko árbevirolaš sámi guohtunmolsahuddan- dehege jahkodatjohtinortnet viggojuvvo bajásdoallat. Giehtaruohttas guovllu duottarmihtárat leat dagahan roasuid lagešvuovddiin. Jagiid 2002-2006 roassoviidodat lei s. 863 km². Roassoguovlu lei vuolleeatnamiin, muhto dat viiddui maid ordda bajábeale viidodahkii (Kopistoo ee. 2008). Giehtaruohttas bálgesa guvlui čuhcet hui olu boraspirevahádat. Giehtaruohttas guovllus lea hui deahtta geatkenálii. Geatkenálii lea aktasaš Norgga ja Ruota lagasguovlluiguin. Boraspiriin guovllus lea maid albbas ja guovža ja hárve maid gumpe. Gumpe boahtá speadjat guvlui ránnáriikkain. Dasa lassin leat maid goaskimat ja mearragoaskimat.

Dáláš guovllu boazodoallu

Giehtaruohttas guovllu guohtuneatnamat leat juhkkuojuvvon bienasta bitnii sierra siiddaid gaska. Guovllus leat njeallje stuorit siidda: Bálojávri-Gulddána (Ergon) (lulli), Gová-Labba (gaska- ja oarjeoassi) ja Ávžžášjávri (davvioassi) siiddat ja Vasara siida (davvioassi; Bearas Gilbbesjávri). Vasara ja muhtin oassái Gová-Labba siidda guohtuneatnamat leat Gilbbesjávri oppalašlávva viidodagas ja iežá siiddaid oasil dat gullet lávvema váikkuhusguvlui. Dát siiddat juohkásit viidáseappot boazobargodiliid jelgii go lea dárbu 10-11 dálvesiidii. Siiddat ordnejit boazobargguset ja ordnejit miessemerkema/rátkimiid iežaset viidodagain. Bálgesa bohccuin eatnasat bibmojuvvojit giđđat suinniin ja fuođđariiguin. Jahkodatjohtináidi bálgesa nuortadavvioasis sirre Ávžžášjávri siidda ja Gová-Labba siiddaid guohtuneatnamiid sihke jagi 2001 válbmanan jahkodatjohtináidi earuha Gulddán-Bálojávri (Ergona) siidda guohtuneatnamiid ránnásiiddain.

“Mii biebmagodiiimet 1990-logu loahpas, go ledje garra goavvejagat, dat lei bágggu, go dat livčče muđuid jápmán. Jagi manŋel válddiimet áldduid guottehangárddis, dat lei jagi 1997. Biebman álgá dál guovvamánu rájes. Rievdamat álge 1990-logu álggu goavvejagiin, dalle dat dálkkádat rievdagodii. Vuosttaš váttis dálvvis 1992-1993 vel cevze, muhto go dat bođii nuppes 1997-1998, de lei bágggu biebmagoahtit. Bohccot eai livčče ceavzán luondduguohtumiin. Dinguiimet tráilergurpmiid jelgii suinniid iežamet ruovttušiljuide, main riemaimet biebmat. Muittusdahan lei vel ovtta Norgga beale siidda vearrás goavvedálvi 1980-logu loahpas, go daid bohccot maste min ellui, Ruota beallái ja juohke báikái... Dathan orro ovtta dálvvi das min luhtte dalle. Dathan masse sihkarit badjel beali ealus heajos boazojagi čuovvumuššan. Go midjiide bohte garra goavvejagat 1990-logus, guovtte háve 5 jagi siste, de lei baggu biebmagoahtit. Ná 20 jagi manŋel go jurddaha, nu dat lea leamaš buorre min boazohommegii. Muohta lea álgodálvi dávjá oba unnán, muhto dehan dat boahtáge, garra muohtamánathan leat guovvamánus cuorománnui, muhtin muddui juobe miessemánnui. Giehtaruohtas lea juovvás báiki ja johtin meahcis váttis ja várálaš go lea unnán muohta.” Informánta, badjel 65 jagi, ealáhatolmmoš, Giehtaruohtas. Luoikkaheapmi SAAMI-fidnu loahpparaporttas, Näkkäljärvi ee 2020.

Guođohanbargu lea hui sorjavaš birasdiliin, daningo mohtorfievrruiguin vuodjin meahcis lea hui váttis bajášhámeid, eananvuodu juovváivuoda ja arvima/muohttima dihte. (Näkkäljärvi ee 2020, 81). Gilvvohalli eanangeavahus laktása earenoamážit luonddugeavahussii ja dan sierra vugiide.

Boazodollui lea boahťan lassiealáhussan turismadoaibma; masa gullet ee. turisttaid heargevuojiheamit, bohccuid geahčadeapmi ja daid biebman. Giehtaruohttasá lávvguovllus muhtin sápmelaš veahka bargá turismadoaimmain boazoealáhusa olis. Jearahallanvuložat leat buktán ovdan, ahte turismadoaibma bargojuvvo ehtalaččat ja nu ahte boazodoallu gudnejahttojuvvo eaige turisttat dolvojuvvo duoddarii, muhto turisttaiguin vuddjojuvvo luodda- ja gillifierpmádaga lahka. Dán lági mielde gudnejahttojuvvojit gait boazosápmelaččaid rievttit ja guohtunráffi. Dát lea maid ehtalaš, dehege eai gáibiduvvo alcceseaset stuorit rievttit turismadoibmii go mii eará turismafitnodagain lea.

Giehtaruohttasá guovllus boazobargomáľlet rievđagohte hui jođáńit 1990-logu áľggu rájes. Váťtes dálvedilit laktásit muhtin oassái positiivvaláš NAO (Davvi-Atlántta oskillašuvdna) -indeksii, goas dálvvit leat bivvalat, arvát ja bieggát. Dalle lea hui stuora riska jiekŋagokčasa šaddamii, mii eastá bohccuid ealádaga goaivuma. Alla NAO-indeavssas lea aktavuohta bohccuid alla dálvejámolašvuodain (Helle & Kojola 2008). Dat unnida bohcco mássá ja varismisiid meari sihke váikkuha maid guoťtetlohkui (Weladji & Holand 2006).

Rievdamii váikkuhit dálkkádatriveđan ja guoťtuneatnamiid gáržun. 1980-logus Giehtaruohttasis ledje mánŋa boazojámu ja 1990-logus guokte goavvedálvvi, 1992-1993 ja 1997-1998. 1980-logu boazoroasuid áigge Norgga sápmelaččaid ealut maste oasi ealusteaset rájiid olggobeallái. Jagi 1998 goavvejagi maŋŋel áľggahuvvui bohccuid lassibiebman. Mánŋa maŋŋálas heajos jagi ovdal muohttaga ja boazojámut áľggahe lassibiebman bisteavaččat Giehtaruohttasá guovllus. Lassibiebman atnuiváľdima, 1990-logu loahpageaži, maŋŋel eai leat leamaš boazojápmojagit, vaikko váťtes dálvedilit leatnai leamaš, ja boazolohku lea bisson oalle dásseđin (Näkkäljärvi ee. 2020 ja informánttat).

Giehtaruohttasá bálgesa boazodoallokultuvra lea hui gievra ja identitehta mávssolaš oassi. Boazobarggu giella lea davvisámegiella ja boazobarggus leat mielde sierra buolvvat ja nuorat. Bálgesis leat iešguđetlágán boazobargomáľlet, maid mielde sáhtta bargojuvvot daningo jahkodatjohtináiddit sirrejit siiddaid eatnamiid nuppiineaset. Bálgesa váťtis johtin- ja birasdilit mielddisbuktet ráđđehusaid ja uhkiid boazodollui. Boazodoalu boahťeáigi Giehtaruohttasis lea gievra, daningo servošis lea háľlu bajásdoallat ja sirdit árbevieruidis buolvvas nubbái, juos servodat addá dasa vejolašvuoda.

Boazobarggu bargandilit Giehtaruohttasá guovllus ja dahkkit, mat daidda váikkuhit

Giehtaruohttasá guovllus boazodoaluin ja sámi kultuvrrain bargamii váikkuha biehtadahkkásit dálkkádatriveđan, guoťtuneatnamiid massin (Mallá luonddumeahcci, infrastruktuva), geinnodagaid olggobeale turismadoaibma ja málbmaohcan. Giehtaruohttasá guovlu lea leamaš ollislaččat bohccuid guoťtuneanamin gitta 1900-logu loahppageaži ráđjái, guoťtuneananmassimat ja infrastruktuorra huksen leat dahkan oasi eatnamiin bohccuid guoťtuneanamin dohkemeahttumin.

Čoalmmevári viidodagas leat guhton ovdal dan huksema sulaid 1000 bohcco ja Gilbbesjávrrí hotealla ja dan lagasguovllus leat maid guhton measta 1000 bohcco (informánttat). Jearahallamiin buktujuvvui ovdan, ahte guohtuneananmassimiid jelgii buhtejeaddji guohtuneatnamat šadde ohccojuvvot eará sajés bálgesa siste ja dat mielddisbuvttii sosiálalaš deattu siiddaid gaskii. Gilbbesjávrrí lávvaráhkadeapmi, mii dál lea juo leame, lea dagahan rievdamiid guohtuneatnamiid anus. Gová-Labba siidda guohtuneatnamat leat muhtin muddui sirdásan Vasara siidda atnui, daningo Vasara siida lea massán oasi guohtuneatnamiin Gilbbesjávrrí gili ja Čoalmmevári huksema ovddas (informánttat). Siidavuogádagain leat bastán vuogáiduvvat rievdamiidda bákku ovddas ja leat duddjojuvvon eavttuid dasa, ahte boazodoallu seailu oba Giehtaruohttas. Giehtaruohttas lea gievrás searvvušvuotta, muhto guohtuneatnamiid gáržumat lea duddjon deattu siiddaid gaskii iige leat šat várri ođđa guohtuneatnamiid massimiidda. Jearahallamiin badjánii ovdan, ahte boazobargit leat vuogáiduvvan bákku ovddas guohtuneatnamiid massimiidda, iežá meahccejohtalussii ja infrastruktuvrra lassáneapmái. Boazobargit muosáhit, ahte sii gáibiduvvojit mieđihit ja sirdásit vel gáržžit guvlui turisma dárbbuid ovddas. Daningo gažaldat lea sápmelaččaid ruovttuguovllus ja boazodoalloguovllus, de turisma galgá vuogáiduvvat sámi kultuvrra ja boazodoalu ravdaeavttuide, ii nuppe beliid.

Gová-Labba siidda geasseeatnamiin leat dáhpáhuvvon rievdamat 1990-logus ja miessemearkun lea sirdásan Jeahkkažiin Virdnái dáhpáhusa manjel, man birra informántta muitala.

"Dalle go mii leimmet Jeahkkažiin merkeme, nu luittiimet bohccuid njárggaide idjii, ja go stuora guorbmebiillat ja tráilerat vuojáše, ja álggii viivvurtis huksen Gilbbesjávrris, ja dáid áruid dihte ealu ii caggan unna áiddáš ja eallu manai Ruota beallái ja bieđganii dohko, ja šattai miehtá dálvvi daid viežžat eret ja lahkage visot geažotbealmiesit eat ožžon ollenge, nu ahte lahkage gait bohccuid eat gávdnan, ja dashan gal šattai stuora vahát."

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte sápmelaččaid ja guovllu iežá orruid gaskkas leat ruossalasvuodát. Čuolbman lea, ahte visot olbmot eai ipmir dárbahassii sámi kultuvrra ja boazobarggu eaige dan, ahte sápmelaččat ja bohccot leat orron Giehtaruohttasa guovllus guhká ovdal iežá orruma. Sápmelaččat háliidit dán historjjálaš joatkevašvuoda seailut ja ahte sis ii leat oba áigumušge luohpat ealáhusasteaset eará eanangeavaheami buorrin. Dát gilbbesjávrrilaččaid vearru ipmárdus lea oidnon ee. das, ahte lojimus varrásiid johtin gillibirrasis lea muosáhuvvon árrat muhtin olbmuid ja mohtorgielkávuodjin, mii dáhpáhuvvá gillibirrasis, háliiduvvo sirdit duoddariidda. Dát ii adnojuvvo vuoiggalažžan boazobargiid guovdu. Turismadoaibma, dego mohtorgielkkástallan, gullet gili lagasbirrasii.

Gilbbesjávri lea plánaid jelgii ovddiduvvon 2000-logus mohtorgielkkástallanturismma váste gieldda ja fitnodatolbmuid doaimmas, ja juos gilliguovddáš háliiduvvo ráfáidahttit gielkájohtolagas, de gielkkástallan ii oaččo lasihuvvot ja čuozihuvvot boazobargiid guohtuneatnamiidda. Geavadis dát lea veadjemeahttun ovttamahtodat ollahuhttojuvvot, juos Gilbbesjávri ii profilerejuvvo ollislaččat ekologalaš ja jaskes turismma čuožahahkan. Informánttaid jelgii Gilbbesjávrrí guvlui galggalii vuodđuduvvot álbmotmeahcci ja dat doarjulii jaskes turismma, boazodoalu, dálkkádatrivedama goahcama ja luonddu mánggahápmásašvuoda seailuma ulbmiliid. Jearahallamiin ovdan boahtán ipmárdusaid jelgii dákkár doaimmain sáhttet ožžojuvvot lassiboađut Gilbbesjávrrí guovloekonomiijai bálvalusaid hámis. Gielkámáđijaid geavaheddjiid buktin ekonomalaš boađut rádjahuvvet bensiidnii, biepmu ja orrunsaji fállamii nuppe beliid go jaskes turismma buktin boađut, mat juohkásit viidáseappot bálvalansektorii.

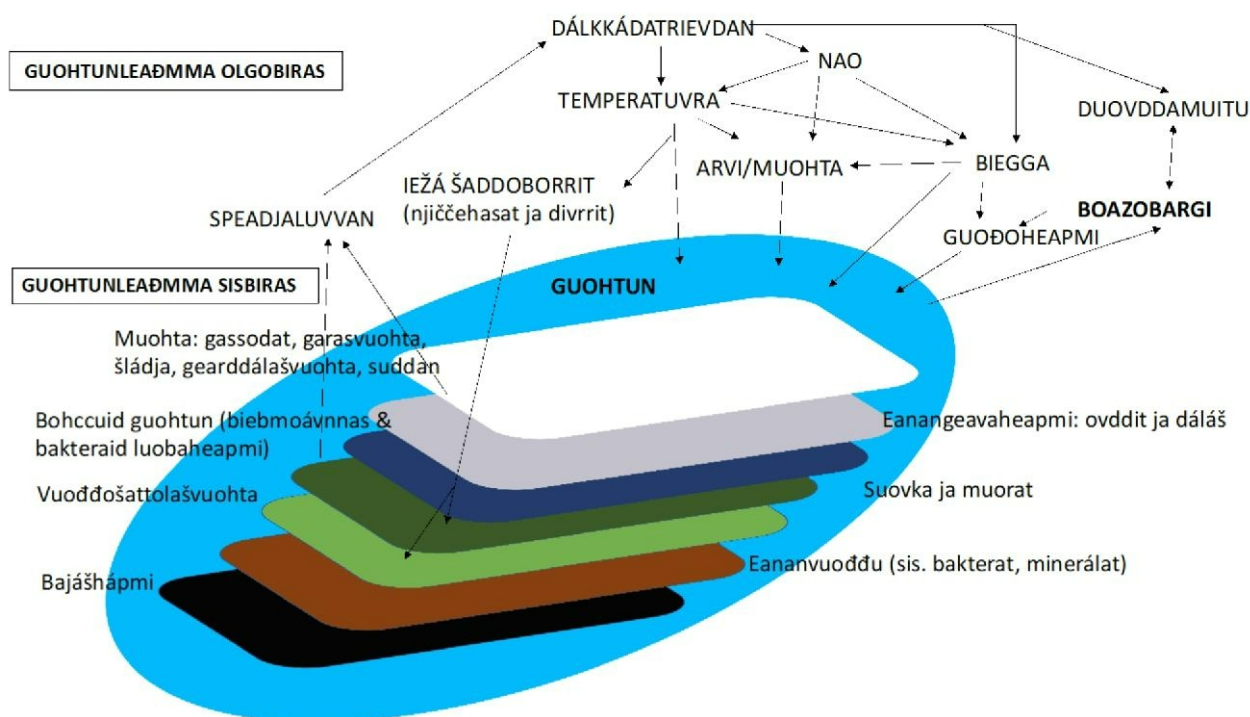
Ruossalasvuodát leat dihtton maid dađi lági mielde, ahte guvlui mutkon olbmuid siste ii leat leamaš dárbahassii ipmárdus boazodoalu guovdu ja sii leat viggan stivredaddat boazoolbmuid. Dát ii leat adnojuvvon dohkálažžan. Lassiviidodagaid plánen lávain orruma vásté sáhttá buktit sosiálalaš ruossalasvuodáid guvlui muotkuid ja sápmelaččaid gaskii. Dát lei eakti fuolla, mii badjánii ovdan ságastallamii jearahallamiin ja dása galggalii giddet fuomášumi maid lávvačilgehusas. Visot Gilbbesjávrri guvlui muotkut ja turisttat eai leat ipmirdan makkár Gilbbesjávrri doaibmabiras lea orrut, ja muotkunmearrádus lea sáhttán dahkkojuvvot medias leamaš miellagovaid vuodul.

Boazobarggu doaibmabiras leat iežáhuvvan mángga ládje 1900-logu álggu dilis. Boazobargu gáibida mearkkašahtti investeremiid mašiinnaid ja bohccuid lassibiebma hámis, ja boazobargu gáibida dárbahassii stuora ealu, vai sáhttá ráhkkanit investeremiidda, boraspiriid speadjamii ja heajos boazojagiide.

Dálkkádatrievdama váikkuhusat lea fuobmájuvvon Giehtaruohtta duovdagiin 1990-logu rájes (gč. Näkkäljärvi ee. 2020). Jagiáiggit leat rievdan, čakča ja geassi leat guhkkon ja eará jagiáiggit otnon. Biekkain, arvviin/muohttimis, temperatuvrrain, šattolašvuodas ja ealánšlájaid meannudeamis leat fuobmájuvvon rievdamat. Rievdamat váikkuhit njuolga boazobargui.

“Ovdáneapmi lea eanet dan guvlui, ahte muohttaga vuoddu lea lavttas dehege eananvuoddu guohppu álkit. Nu dat lea leamaš mañemus áiggiid oba mihá dávjá. Boazuhan ii guodo guhpon biepmu. Golggot- ja skábmamánnu leat dehálaš mánut dan dáfus makkárin guohtun šaddá, daningo dalle dat šaddá vuoddu. Rievdan mañemus 25 jagi áigge lea leamaš golggot-skábmamánnus stuoris, dálki molsahuvvá sakka, lea muohtán, de leat boahtán buollašat ja de lea šaddan njáhcu, lea sáhttán arvitnai, ja muohta lea suddan ja de fas leat boahtán buollašat. Dat lea váttásnuhtán ja njoazidan bohccuid čohkkema. Guohtun ii leat nu buorre go lei ovdal.” Informánta, boazobarggus, Giehtaruohtas. Luoikkaheapmi, SAAMI-fidnu loahpparaporttas, Näkkäljärvi ee. 2020.

Govva 2 Guohtun ja dahkkit, mat dasa váikkuhit

Näkkäljärvi ee. 2020, govva 102.

Govas 2 čujuhuvvo ovttageardánahtton hámis dahkkit, mat váikkuhit bohccuid dálveguohtundiliide. Boazoguohtuneatnamiid atnui ja sadjái váikkuhit mohkkás birasdiliid kausálaoktavuođat sihke iežá eanangeavahus, dego meahccejohhtalus. Ovdamearkka dihte meahccejohhtalus váikkuha muohttaga garasvuhtii ja jietnaduovdagii ja dan bakte njuolga bohccuid čabardeapmái sierra eatnamiin. Govas ovdanbuktojuvvon váikkuhusaid fierpmádat livččii dehálaš válđojuvvot vuhtii maid lávvaráhkadeami aktavuodas, daningo rievdamis, mii dáhpáhuvvá ovtta dahkkis, lea váikkuhus oba guohtumii ja diliide sierra eatnamiin.

”Muohttaga geahčan rievtti mielde dušše guohtumin, dehege makkár muohta lea bohccuid biebmu dáfus. Dálá áigge diehtá easka ođđa jagi bealde makkárin guohtun šaddá, ovdal diđii dakkaviđe boaresjagi bealde go muohta bođii. Guohtuma juogán dan čiknodaga, muohtašlájja, vejolaš jiekŋagokčasa ja guohtundiliid jelgii. Dábálaččat seamma báikkiide muohta čoggo seamma ládje, muhto dálá áigge muohta gassodagas ja šlájjas leat leamaš oba mihá olu rievddadallan. Garrasit biekkat maid guolddustit muohttaga iežá ládje go ovdal ja nu maid jovgo iežá ládje.” Informánta, badjel 65 jagi, boazobarggus, Giehtaruohtas. Luoikkaheapmi SAAMI-fidnu loahpparaporttas, Näkkäljärvi ee. 2020.

Govva 3 Mohtorgielkámáđijat olggobeale meahccejohhtalus lustavuodjinulbmilis Báikkasguras 25.4.2021

Govva: Nils-Matti ja Mia Vasara

Turisma váikkuha sihke njuolga ja gaskkalaččat bohccuiguin bargamii. Turismainfrastruktuvrra huksen doalvu guohtuneatnamiid ja seammas lasiha johtima turismaulbmilis duottarguovlluin, bohccuid guohtuneatnamiin ja árrá bohccuid guđodeami. Informánttat bukte ovdan, ahte iešalddes turisma ii vuosttilduvvo ja turisma, mii dáhpáhuvvá geinnodagain aktasaš njuolggadusaid doahttaleami jelgii, lea dohkálaš. Turisma lea juo Gilbbesjávrrí bálvalanráhkadusa oassi, muhto ođđa turismahuksen ja bálvalusat eai sáhte saddjejuvvot, juos ii sáhte seammas atnit ávvira das, ahte turisttat ja turismafitnodagat doahttalit luonddus lihkadeami dábálaš njuolggadusaid.

Lassánan mohtorgielkáturisma buktá šlápmagivssi ja biđge ealuid. Giđđat gielkástállan viidu maid geinnodagaid olggobeallái, mii lea gildojuvvon (gč. bearbmagovva ja govva 3). Lustavuojašeapmái laktása duottarčohka bajás vulos čohkkii (gč. govva 4). Informánttat muitale, ahte sii earuhit man ulbmilis meahcis vudjet ja sii dovdet boazobargguin vuddjiid gielkáluottaid iežá meahccevuojašeamis. Gielkámáđijat ja geinnodagaid olggobeale meahccejohhtalus váikkuhit konkrehtalaččat guođohanbargui nu ahte ealut bieđganit. Eandalit gassa muohttaga áigge ja cuonjun bohccot mannet mielalis gielkáluottaid mielde ja juos luotta leat vuodján bohcco manjel mánga gielkká, bohccuid ii sáhte guorrat ja dat leat sáhtán šaddat nuppi siidda eatnamiidda ja daid ruoktot viežžan sáhtá ádjánit ja váldit mángga beaivvi barggu.

Beatnagat buktet hehttehusaid boazobargiide. Rievssatbivdituristtaid beatnagat árret ealuid, iige dát ipmirduvvo dárbahassii bures, go ovddiduvvo turismadoaibma ja nevvojuvvojit turisttat.

”Bohtet maid dakkár vaháгат, mat eai ipmirduvvoge, omd. diimmá gease muhtin turisttain lei gárgidan beana ja dat lei mannan dasto gavdnjet bohccuid, ja fuobmáimet easka helikopteris, ahte bohccot ledje gahččan bávttiid nalde vulos ja jápmán. Mii leat sihtan bidjat oahpástagaid ja govaid, main váruhuvvu bohccuid sáhttit gahččat vulos bávttiid nalde árrimiid dihte (olbmot, beatnagat jne.), muhto dat fal eai leat doahttaluvvon.”

Turisma ja mohtorgielkávuodjin lasihit boazobargiid barggu ja buktet goluid, mat báhcet boazoeaiggádiidda alcceseaset máksit. Turismma buktin ekonomalaš váikkuhusat boazodollui eai váldojuvvu doarvái vuhtii iige noađđejuohkin turismma buktin váikkuhusaid oasis leat vuogas boazobargiid dáfus. Turismafitnodagat ožžot boađuid, muhto árut báhcet boazoolbmuide máksit. Giehtaruohttasa guovllus lea earenoamážit turisma lassánan ja šaddan mánggalágánin. Gielkámáđiijain ordnejuvvojit mohtorgielkásafarat ja maid beanageasusvuodjimát. Almmi bakte turisttat maid girddihuvvojit duottarjávrride guolástit, bivdit ja vánddardit.

Govva: Nils-Matti ja Mia Vasara.

Jearahallamiin buktojuvvui ovdan, ahte láva ráhkadeaddjit galget bastit árvvoštallat lávvema gaskkalaš váikkuhusaid oba Gilbbesjávrrí guvlui ja gávdnat vugiid lobihis meahccejohtalusá caggama váste. Lustamohtorgielkkástallan álgá njukčamánuš ja bistá nu guhká go lea muohta, dábálaččat miessemánu álgui.

Lobihis geinnodagaid olggobeale meahccejohtalus billista viidáseappotge turismma imagogova ja oppalaččatge beaggima Giehtaruohtasa guovllus ja buktá ruossalasvuodaid turismafitnodagaid ja boazoolbmuid gaskii. Geinnodagat viidot mánggaid logiid mettariid govdadin go vuoddjit háliidit vuodjit bálddalaga. Turisma galgá leat stivrejuvvon ja dat galgá dáhpuhuvvat njuolggadusaid jalgii. Turismabálvalusat eai sáhte lasihuvvot, juos bearráigeahčču, turistaid rávven ja ovdal eastadeaddji bargu ii sáhte dahkkojuvvot viidáseappot. Meahccejohtalusá bearráigeahčču gullá Meahciráđđehussii, muhto juos dat ii bastte lasihit bearráigeahču Giehtaruohtasa guovllus ja lávvaráhkadeaddji diehtá lávvaráhkadeami biehtadahkes váikkuhusain boazodollui, de turismabálvalusat eai sáhte lasihuvvot nu ahte lávvavárremiiguin dasa addojuvvot vejolašvuodát. Informánttat árvvoštallet, ahte lobihis meahccejohtalus ja leahkemeahtun bearráigeahčču heajudit turismma servodatlaš dohkálašvuoda, Gilbbesjávrrí guovllu luondduárvvuid ja boazodoalu ja dakko bakte heajudit sámi kultuvrra ealasvuoda. Dát ollisvuohka galgá čovdojuvvot láva ráhkadeami olis. Ovddidandoaimmabidjun sáhtálii ovdanbuktojuvvot meahccejohtalusá bearráigeahčči barggu vuodđudeami Eanodahkii dehe eiseválddiid ovttasbarggu ovdánahttima meahccejohtalusá bearráigeahču váste. Informántta evttohit, ahte giella čovdá dán áššeollisvuoda láva ráhkadeami olis.

Infrastruktuuvrra huksen ja lassánan meahccejohtalus váikkuhit sakka bohccuid lihcadeapmái ja bohccot sirdásit luondduset mielde viidodagaide, main ii leat árrin. Dát lasiha guohtuneatnamiid smurvahuvvama, daningo oassi láiddomiin iežáhuvvá birrajagáš láiddomin ja árbeviroláš

guohtunmolsahuddan- dehege jahkodatjohtinvuogádat, man jelgii adnojuvvo ávvir guohtuneatnamiid suvdinnávccas, gáržu dehe báhcá eret anus.

Oasseoppalašlávvas ovdan badjánan evttohusat

Jearahallamiin buktojuvvui ovdan, ahte ođđahuksen galggalii čohkkejuvvot huksenvuođu aktavuhtii, mii juo lea leame. Ođđahuksen galggalii čohkkejuvvot dađi lági mielde gili guovddáša aktavuhtii ja Čoalmmevárrái. Čoalmmevárra lea leamaš bohccuide dehálaš guohtuneanan, muhto dáláš huksema jelgii guovlu ii leat šat bohccuide heivvolaš guohtuneanan ja livččii jearggalaš saddjet ođđa doaimmaid dehege luopmo- ja orrunhuksema Čoalmmevárrái. Čoalmmeváris leat luondduárvvut, muhto informánttaid mielas luondduárvvuid suodjaleapmi lea dál ilá manjit, dat livččii galgan váldojuvvot vuhtii dalle go Čoalmmevári lávva válmastuvai ja buoremusat oba Gilbbesjávrra guovllu luondduárvvut suodjaluvvojit nu ahte čohkkejuvvo huksen huksenvuođu aktavuhtii, mii lea juo leame, ii nu ahte dat viiddiduvvo ođđa guovlluide. Čuokkeslágan huksenvuoigatvuođa lasiheapmi ii adnojuvvo buorrin, daningo dat dahká vejolažžan njoazes viidáneami sajádatlávvguovllu olggobeallái.

Turisma prográmmabálvalusdoaimma galggalii stivrejuvvot Gilbbesjávrra jienja nala, daningo dalle dat ii ára bohccuid guohtuma.

Nubbi ovddidanevttohus lei, ahte ođđahuksen, juos dasa livččii duođalaš dárbu, sáhtálii Čoalmmevári lassin čohkkejuvvot Norgga ráji vuostá Gilbbesjávrra gili davábeallái. Dat livččii boazodoalu dáfus buoret, go viidodagat livčče siiddaid rájiid gaskkas, eaige guovdu siiddaid guohtuneatnama.

“Mun merkelin siidasajiid ja báikkiid dáláš gárttaide. Nu mii dieđáleimmet ja basttáleimmet reageret dáidda plánaide ja eanangeavahussii jođáneappot go dál. Dálhan ii leat merkejuvvon, leat dušše min oktasaš boazodoalloguovlu. Dego leat oaidnán, nu doppe aktasaš boazodoalloguovllus leat olu siiddat ja mánggalágán oainnut ja go dat lea guhkedaš, guhkolaš siida, de ii leat álohii dieđus, mii doppe dáhpáhuvvá. Juos de dat eará eanangeavaheaddjit deivet jearrat oaivila ja dat ii leatge dan siidda eatnamiin, man boazoolbmos jerrojuvvo, nu de gal manná ollásit endorii dat hommet.”

Boazobargi evttohus livččii ávkálaš giedahallojuvvot láva ráhkadeami aktavuodas ja ráđđádallat evttohusas bálgesiin ja doalvut evttohusa maid Meahciráđđehusa giedahallamii, vai ášši sáhtta váldojuvvot vuhtii Meahciráđđehusa hálddahan eatnamiid dikšuma ja geavahusa plánemis. Siiddaid rájit eai leat absoluhtalaččat, muhto dat sáhttet rievdat diliid dihte, dego guohtuneatnamiid gáržuma geažil.

Jearahallanvuložat bukte ovdan, ahte luondduealáhusdálut eai galggale huksejuvvot lávvguovlluide, daningo dat dahká vejolažžan viiddesmihttosas ávkkástallama ja buktá biehtadahkes váikkuhusaid boazodollui. Luondduealáhusdálolaččaid friddja johtinriekti ja doarjjabáikkiid huksen duottarjávrra lea buktán čuołmaid boazobargui ja lassáneamis mielde buktá daid en. Luondduealáhusdálolaččat gussiideasetguin leat deivojuvvon bohccuid guohtuneatnamiin ja dat leat buktán áruid boazobargui. Informánttat bukte maid ovdan, ahte luondduealáhusdálut eai sáhte lasihuvvot, daningo bivdduin ja guolástemiin ii sáhte oažžut dárbahassii dietnasa, juos dálolaččat bohtet guvlui lasi.

“Mun in oainne, ahte dáppe lea sadii luondduealáhusdálolaččaide. Ii oba guolástusge leat vejolaš. Dat guolit, mat duottarjávrriin leat, leat nu garra turismaanus ja Meahciráđđehus addá dáidda min jávrride nu daddjojuvvon árkalobiid, mat addet rievtti boahit geasset ja dálvet oaggut jieŋa nalde dain min jávrriin. Juos luondduealáhusdoallu vel lasihuvvo, nu eaihan guolit leat doarvái iige eallinsadii midjiide.”

Jearahallanvuložat bukte ovdan, ahte eai lávvamerkemiin eaige oppalašlávvas leat sámi kultuvrra dáfus mávssolaš lávvamerkemat. Lávvamerkemat galggale leat duohtavuodalaččat, ja sámi kultuvrii ja sámi boazodollui galggalii várrejuvvot iežas lávvamerken. Ovdan maid bođii dat, ahte lávvamerken ii suddje boazodoalu, daningo boazodoallu muosáhuvvo álohii čahkket saji eará ealáhusaid ovddas. En gávnnavuvvui, ahte oba Giehtaruohtas lea bohccuid guohtuneanan, lávvamerkemis fuolakeahtta. Dat galggalii buktojuvvot dárkileappot ovdan ieš lávvagárttain ja lávvačilgehusas, iige buktit ovdan boazodoalu ja sámi kultuvrra eará ealáhusaid vuollásažžan.

“Lávvačilgehusain sáhtálii mitalit gárddiin ja risseáiddiin ee. boazodoalu ráhkadusain dađi lági mielde, ahte dat leat juohke sajis ja dat čujuhit boazodoallu lea dáppe. Dat eai soaitte galgat merkejuvvot gárttaide. Uhkkin lea diehtelas dat, ahte go dat leat gárttaide merkejuvvon, de maid turisttat šaddet dain diđolažžan ja dahket vánddardanmátkkiid daid geahččat ja ná dat dagahit áruid boazodollui.”

Ovdan badjánii fuolla dološmuittuid áiggokeahtes dehe mielaevtto duššadeamis. Giehtaruohttasa guovllusnai lea lassánan turisttaid vuohki bordit geđggiid duottaralážiidda, ja gárdebáikkiid viiddit iktin sáhtálii doalvut daid mielaevtto dehe áiggokeahtes šaddama installašuvnnaid huksenávnnasin.

“Leatgo ollenge jurddahuvvon mohtorfalášstallanguovddáša ekologalaš váikkuhusat? Go gielkkáide devdojuvvu bensiidna, de bensiidna golgá jieŋa nala ja de dat manná Gilbbsesjávrrái. Mun lean oaidnán, ahte ribahuhttin lea aivve Gilbbsesjávrrái jieŋa naldenai dábálaš. Mot caggojuvvu, ahte bensiinna deavddedettiin mirkkut eai golgga Gilbbsesjávrrái?”

Lávvas evttohuvvon mohtorfalášstallanguovddáš ii guottihuvvon. Dat dolvvonii boazodoalus dehálaš guohtuneatnamiid ja váikkuhusat olále ieš guovllu viiddit duovdagiidda šlápmaigivssi dihte. Informánttat bukte maid ovdan, ahte jáhkehahttivuođa jalgii viidodat áidojuvvonii, mii váttásnuhtálii bohccuid lihadeami ja lasihivččii bearráigeahčakeahtes geinnodagaid olggobeale meahccejohtalusa guvlui. Guovddáš ii muosáhuvvon heivet Gilbbsesjávrrái imagoi, mii vuodđuduvvá luondduárvvuide, boazodollui ja sámi kultuvrii. Nils-Matti Vasara buvttii ovdan iežas turismma prinsihpaid:

“Dát ii leat mihkkege safarabáikkiid, dakkár ii šatta dása obanassiige. Safara ii vuolgge dás duoddarii. Dat lea duot Viktoria-geinnodat, man dat besset vuodjit. Beatnagat eai váldojuvvu dása ollenge. Doalan turistafitnodaga dakkárin, ahte dat ii ára boazodoalu obanassiige. Boazodollui ferte addit dorvvu ja das doallat gitta anjke iežamet turismafítnodaga buohta. Munno turismadoaibma lea dás čalmmiid olámuttus, dat ii viiddo bajás duoddariidda. Dás ii vulgojuvvu mohtorgielkkáiguin. Juos turisttat háliidit oaidnit juoidá, nu dat čohkkájit reagat, man fitnodaga bargit vudjet. Čuoigat dat gal ožžot ja dathan gullá muđuidnai juohkeolbmoo rivttiide. Duohtavuodas turisttat háliidit boahit geahččat min duovdagiid, bohccuid ja sápmelaččaid. Dát jerojuvvot vuohččan go turistta bohtet min guossin. Eai dat beroš váldoálbmoga oaidnit, daidhan dat gal oidnet miehtá iežá sajiin. Min guossit dihtet ovddalgihtii maid háliidit, ráfálašvuoda ja jaskatvuoda. Dát lea namalassii dakkár báiki, mii gohčoduvvo jaskes turisman/mátkealáhussan.”

Gilbbsesjávrrái turismii livččii ávkkálaš ovddidit ehtalaš prinsihpaid, mat válmmastallojuvvole ovttaš siiddaiguin ja vuorrováikkuhusas turismafítnodagaiguin. Dákkár ehtalaš turismma prinsihpat sáhttet leat riikkaidgaskasaš dásis ja maid sisriikkalaččat turisma geasuhusdahkki ja vuohki lasihit vuorrováikkuhusa ja ovttašbarggu turismafítnodagaid ja boazobargiid gaskii.

“Dálá áigge turismafitnodagaiguin bargiin ii gáibiduvvo mangelágán dieđuid guovllus, ovdal addojuvvoje oahpistangihppagat ja rávvejuvvoje girjjit lohka váste, vai turisttat máhtále johtit árekeahhtá boazoealáhusa ja maid muđuid ehtalaččat ceavzilis vuogi miele.”

Jearahallamiin mitaluvvui maid dakkár ášši, ahte okta sivva turismma buktin ruossalasvuodáide lea, go turisttat eai oahpistuvvo doaibmat boazodoalloguovllus, iige mitaluvvo mot sierralágán doaimmat váikkuhit bohccuide ja sápmelaččaide. Giehtaruohtasa guovlu orru ávdin iežá sajiin boahttiid čalbmái, iige ipmirduvvo, ahte boazobargit ja bohccot šaddet čáhkket boahttiid ovddas. Dieđu lasihemiin livččii vejolaš goahcat ruossalasvuodáid.

Ovdan buktuvvui, ahte Gilbbesjávrrí gili viidodagas eai leat vejolašvuodát bálvalusaid fállamii jaskes turismma jelgii. Heargevuodjin ii sáhte ordnejuvvot seamma geinnodagaiguin beanageasusdoaimmain ja mohtorgielkásafariiguin. Turismabálvalandoaibma lea šaddan ovttabeallásažžan ja mekanihkalažžan ja turismabálvalusat, mat mitalit sámi kultuvrra eaiggádiid árbevirolaš dieđus, leat Gilbbesjávrrí gili guovllus jávkan.

“Lávvaevttohusa stuora čuolbman lea, ahte Gilbbesjávrrí ovddiduvvo mássáturismma guvlui. Dat turisttat, geat deike bohtet, eai biso gilis ja Gilbbesjávrrí jienja nalde. Dat manniet Sánái, Jeahkkažii ja guhkkelebbuige. Mii leat gait gallánan mohtorgielkáturismii min siiddaideamet eatnamiin. Dat, mot turisma sáhtálii ovddiduvvot ja mii heive deike, lea smávvhápmasaš ekologalaš turisma, mas joavkkut leat smávvat. Ekologalaš ja jaskes turisma, dain ii leat biehtadahkes váikkuhus boazodollui ja sámi kultuvrii. Dat galggalii ovddiduvvot ja sirdásit mássáturismma oidimis dákkár doibmii.”

Jearahallanvuložat mitalit, ahte lávas evttohuvvon industriijaguovllu báiki adnojuvvo hejot plánejuvvon. Namuhuvvon guvlui bohccot lutojuvvojit geasset veaiddalastit go gáluda. Juos industriijaguovlu huksejuvvo, de fas massojuvvo ođđa bohccuid guohtuneanan.

“Lávvaevttohusas ii vuhtto luonddu mánggahápmásašvuohka ja man rikkis dat lea Gilbbesjávrrí guovllus. Čahkaljávrrí lulábeallái plánejuvvon áhpásnuvvanguovlu, nu mii dainna háhpohallojuvvo? Ii leat jurddahuvvonge maid dat dárkkuha luonddu mánggahápmásašvuhtii. Čahkaljávrrí gáttis leat dološmuittut, sápmelaš kulturmuittomearkkat ja iežalágán šaddošlájat. Goitge dákkár guvlui plánejuvvo turismadoaibma, ii leat oba jurddahallango luonddu guorban.”

Čahkaljávrrái plánejuvvon áhpásnuvvanguovlu evttohuvvo sihkkuma váste, daningo dat lasihivččii luonddu guorbama, geinnodagaid olggobeale johtima ja doalvulii turismma deaddočuoggá en lagabui meahcceguovllu ja duoddariid.

“Lávvi lea merkejuvvon Gilbbesjávrrí davábeallái ja Sáná davábeallái nu daddojuvvon duiskalašluodda. In leat ožžon sealvi mii dasa plánejuvvo, muhto giella lea hupman ahte báikkálaččat sáhtále vuojašit doppe njealje-/guđajuollat fievrruiguin, dego sii dahket juo dál. Muhto mat dat váikkuhusaid leat lundui? Dat lea fas ođđa viidodat dákkár motoriserejuvvon turismii, dakkár lustavuodjima váste ráhkaduvvon geinnodat. Eai leat ollenge jurddahuvvon váikkuhusat luonddu mánggahápmásašvuhtii ja boazodollui ja dakko bakte sámi kultuvrra ealasvuhtii.”

Jearahallanvuložat bukte ovdan, ahte ođđa geinnodagat motoriserejuvvon johtalussii eai háliduvvo.

“Mohtorgielkámáđijat galggale stivrejuvvot mannat álohii ovttá máđija jelgii, dehege seamma guvlui eai galggale mannat mángga máđija. Juos máđijat manale ovdamearkka dihte ráđjeáigge guora, dego máđidja mii manná Háldái, dathan gal sáhtálii váikkuhit posiivvalaččat, daningo dat cakkalii bohccuid mannamis Norgga beallái. Gait verremus lea, juos guovdu siidda manniet máđijat ja vel mángga, de biđgejit ealu birrarat.”

Jearahallamiin ovdanbuktojuvvui sámi duoji váste vuovdinbáiki gili aktavuhtii, ovdamearkka dihte luonddudálu aktavuhtii. Dát doarjjulii ehtalaš turisma ovdáneami guovllus. Vuovdinbáikki olis sáhtálii viidasit čalmmustahttit guovllu sámi kultuvrra. Resurseremis ja bargguin sáhtálii dahkat ovttasbarggu Meahciráđđehusain earenoamážit áššiin, mat laktásit ehtalaš turismii. Sápmelaččat leat buktán ovdan sámi kultuvrra ja duodjeguovddáža vuodđudeami juo sulaid 10 jagi dás ovdal Gilbbesjávri 2020-lávvalána aktavuodas, muhto gielda ii dan ovddidan, muhto lea sajádatlávás dohkkehan guvlui hoteallavárrema. Dasa galggalii ohcat lávvanuppástusa sámi kultuvrra dorvvasteami várás.

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte eiseválddit eai dieđe gait várálaš diliin ja čuolmain, maid turisma dálá áigge dagaha. Boazodoallit ilmmuhit eiseválddiide iežaset fuobmán vigiin, muhto dain ii dollojuvvo statistihkka eaige ilmmuhusat atte ákka doaibmabijuide. Go ilmmuhusat eai bearráigeheččojuvvo, eaige dat doalvvo doaibmabijuide, de dat dagaha duššástuvvama. Go fuobmájuvvon vigit biddjojuvvole statistihkaide ja daidda reagerejuvvolii ja diehtu livččii oažžunsajis ovttá báikkis, de vuorováikkuhus turismafitnodagaid, boazobargiid ja eiseválddiid gaskkas sáhtálii ovdánit ja čoggojuvvon diehtovuodđu sáhtálii dahkat vejolažžan doaibmamáliid ovdáneami. Oassi riska- ja čuolmadiliin, mat duottarguovlluin dáhpáhuvvet, sáhttet boahtit boazobargiid jelgii sieiva diehtemeahttuvuodas, man sáhtálii álkít čoavdit dieđihemiin. Soahtálii leat buorre duddjot ovttasráđiid siiddaid, eiseválddiid ja mátkedoaimmaolbmiguin portála, mas fálojuvvo diehtu áššáigulleaš turismmas ja masa čohkkejuvvot boazobargiid ilmmuhan vigit, eiseválddiid doaibmabijut ja diehtu rievttis doaibmamálles vigi čoavdima várás. Dákkár bálvalus sáhtta dahkkojuvvot namaheapmin namutkeahtta olbmuid/fitnodagaid namain. Go turisma háliiduvvo ovddidit, de galget duddjojuvvot eavttut maid oahppevaš ja ovdáneaddji turismii, mii gudnejahtta ja doarju báikkálaš kultuvrra seailuma.

Lávás evttohuvvon RM-1 guovlu Áillahasluovtta lulábeallái dárkkuhuvvo doarjjabáiki beanageasusdoimii ii ožžon guottáhusa. Dat boadálii bohccuid guottetbáikki lahkosiin. Beanageasusvuodjima čuoziheapmi duottarguovlui ja bohccuide dehálaš guvlui lea hui čuolbmái. Beanageassosiiguin vuodjin dáhpáhuvvá giđđat ja sesonja lea bárisin guottetáigge. Beanageasusdoaimma galggalii ráddjejuvvot Gilbbesjávri gili aktavuhtii/váldoluotta njuolggolagasvuhtii. Álddut sáhttet reitot ja boahtit heajos álššaid nala báhtarettiinis beanageassosiid. Bohccot ballet iežaset luonddu jelgii beatnagiin ja dušše skuvlejuvvon boazobeatnagat sáhttet leat ealu lahka árekeahhtá bohccuid. Jearahallamiin buktojuvvui maid ovdan, ahte beanageasusdoaimma ii gula sápmelaččaid ruovttuguovllu iige Sámi árbeviri, muhto dat lea iežá sajiin buktojuvvon innovašuvdna. Beanageasusdoaimma ii heive oktii boazodoaluin ja beanageassosiid sajis galggalii ovddidit guovllu árbevieruide ja diliide heivvolaš turismadoaimma.

Jearahallanvuloš olbmot atne hui dehálažžan, ahte lávvgárttas ja dan čilgehusas sihke čilgehusain, mat gusket sámi kultuvrra, adnojuvvo davvisámegiela oarjesuopmana ja áššegirjjit dán vuogi mielde jorgaluvvole sámegillii. Lávvgártta jorgaleapmi sámegillii livččii dehálaš sápmelaččaid gielalaš rivttiid ja ovttaeardásašvuoda ollahuvvama várás ja válddálii vuhtii dan, ahte davvisámegiella lea Giehtaruohtasa guovllu váldogiella.

Ovdanbuktimiid čeahkkáigeassu:

- mohtorfalášstallanguovddáša lávvavárrema sihkkun
- ođđahuksema čohkken Čoalmmevári ja Gilbbesjávrrí guovddáša gili njuolggoak-tavuhtii sihke dárbbu mielde Norgga ráji vuostá Gilbbesjávrrí gili davábeallái
- maiddái turismabálvalusaid sirdin Norgga ráji lagasvuhtii váldoluotta njuolggo-lagasvuhtii sáhtálii guorahallojuvvot
- jaskes turismii/ekologaš turismii iežas lávvavárren
- mohtorgielkámáđijaid čohkken infrastruktuvrra lagasvuhtii, mii juo lea leame (luodda & orrun)
- diehtu sámi kultuvrras, boazodoalus ja doaibmamis boazodoalloguovllus galgá juhkkujuvvot turisttaide
- turismafitnodagaid bargiide galgá ordnejuvvot bagadallan boazodoalus, sámi kultuvrras ja meahcis johtimis
- boazodollui iežas lávvamerken ja dat galggalii gokčat oba lávvaviidodaga
- luondduealáhusdáluid lávvavárrema sihkkun
- luonddusuodjalanguovlluid viiddideapmi dorjojuvvo
- Gilbbesjávrrí álbmotmeahccefidnu galggalii ovddiduvvot, áidna vuohki sealluhit Giehtaruohttas luonddu, boazodoalu, sámi kultuvrra, dálkkádatrivedamii vuogáiduvvama sihke luonddu mánggahápmásašvuoda sealluheami
- industrijai várrejuvvo viidodat galgá sihkkujuvvot
- sámi kultuvra galggalii ožžujuvvot lávvaráhkadeami Gilbbesjávrrí eallima eakti oassin, nu ahte dorjojuvvo ovdamearkka dihte sámi duodji ja boazodoallu
- sámi duodjái galggale ožžujuvvot gillái doaibmasajit/vuovdin- ja čájáhusbáiki, mas livččii sámi kultuvra stuoribunai ovdan
- lávvavárremat, mat leat Čahkaljávrrí lagasvuodas, galget sihkkujuvvot
- doarjjabáiki beanageasusdoarjjabáikái Áillahtluovttas galgá sihkkujuvvot lávas ng. duiskalašluodda ii galgga ovddiduvvot motoriserejuvvo johtima váste
- mohtorgielkájohhtalus eaiige turisma várás miedihuvvo meahccejohtaluslobit sáhte lasihuvvot, juos meahccejohtalusa bearráigeahčču ii lasihuvvo meark-kašahhti ládje
- lávvačilgehus gárttaidiguin ja čilgehusat čuvvosiiddiguin, mat gusket sámi kul-tuvrra ja boazodoalu fertejit jorgaluvvot davvisámegiela oarjesuopmanii

Čilgehusa bargogohččosii ii gullan lávvaráhkadeami váikkuhusaid árvvoštallan sápmelaččaid vuodđo- ja olmmošrivttiid dáfus. Jearahallamiin ovdanbuktojuvvui fuolla lávvaráhkadeami vuoigatvuodalaš váikkuhusain ja sápmelaččaid vuoigatvuhtii bajásdoallat sámegiela ja sámi kultuvrra. Dákkár árvvoštallan livččii dárbbatlaš váldit lávvačilgehusa oassin dan loahpalaš muttus ovttasráđiid Sámedikkiin.

Lávvaráhkadeami váikkuhusat sámi kultuvrii ja boazodollui

Jearahallamis buktojuvvoje ovdan, ahte ollahuvadettiinis lávas ovdanbuktojuvvo ođđa huksemat ja doaimmat leat vahátlaččat boazodollui ja sámi kultuvrii. Jearahallamiin buktojuvvoje ovdan earenoamážit buolvaid rastá olli váikkuhusat, dehege fuolla iežas kultuvrra ja ealáhusa seailumis

infrastruktuvrra, turismma ja dálkkádatrievdama čárvestagas. Huksen buktá bissovaš váikkuhusaid ja ođđahuksen buktá deattu lasihit eanet ja eanet ja en ođđa huksenčuožáhagaid. Ođđahuksen galgá leat bearráigehččojuvvon ja plánejuvvon. Jearahallamiin deattuhuvvui, ahte Gilbbesjávri ii sáhte lávvejuvvot álohii logi jagi gaskkaid nu ahte ođđa čuožáhagat lasihuvvojit turismma ja ođđahuksema váste. Guovlu galgá ráfáidahttojuvvot dán lávvaráhkadeami manjel, vai sáhttet ipmirduvvot lávvaráhkadeami guhkesáigge váikkuhusat ja addojuvvo boazodollui áigi vuogáiduvvat rievdamiidda.

Govva 5 Giehtaruohtasa davvioasi guohtuneatnamiid váldojuohkáseapmi siiddaide 2000-logu álggus

Ođđahuksen ođđa eatnamiidda gáržžida bohccuid guohtuneatnamiid. Dát lasihivččii deattu bálgesa siste ja buktá sosiálalaš čuoimmaid, daningo guohtuneatnamat gáržot ja gilvu guohtuneatnamiin lassána bálgesa siste ja siiddaid gaskkas. Bálgesis leat eallit guđđojuvvon bohccuid mearri stuorimus lobálaš logu jelgii ja visot vejolaš guohtunressurssat leat anus. Juos guohtuneatnamat gáržot, dat sáhtta dárkkuhit, ahte boazobargiid mearri galgá unnut dehe boazobargomálla galgá iežáhuvvat ja lassibiebman galgá lasihuvvot. Oktage jearahallojuvvon olbmui ii áigon heaitit boazobarggu ja guovddášsignála lea, ahte turisma ja infrastruktuorra galget baicca váldit vuhtii boazodoalu ja sámi kultuvrra. Ballun lea, ahte lassánan árrima dihte ealut sáhttet mannat Norgga ja Ruota beallái, gos daid lea váttis čohkket.

Jearahallamiin bođii maid ovdan, ahte ballojuvvo kumulatiivvalaš váikkuhusain. Siiddat vuostálaste Čoalmmevári lávvaráhkadeami go dat lei plánejuvvome, muhto das fuolakeahtta ja dan viidodagas lea juo infrastruktuvra. Informánttat atne morašlašžan go Čoalmmevári huksejuvvui, muhto paradoksalaččat ođđahuksen ii stivrejuvvoge dohko dán lávvaráhkadeamis. Govas 5 lea buktujuvvo ovdan Giehtaruohhtasa guovllu guohtuneatnamiid juohkáseapmi ovdal Čoalmmevári huksema ja Gilbbesjávri guovllu mearkkašahhti huksema.

Govas 6 leat govviduvvon lávvaviidodaga ja dan váikkuhusguovllu dilit boazodoalu dáfus; jahkodatmolsahuddama guohtuneatnamat, geinnodagat ja árroguovllut boazodoalu dáfus. Aitosaš láva váikkuhusguovllu olggobealde leat visot siiddaid guohtuneatnamat. Dán gártii dat eai leat merkejuvvo bargogohččosa dihte. Govvadásat guohtuneatnamiin sihke árvvoštallamat árroviidodagain vuodđuduvvet boazobargiid jearahallamiidda. Bissovaš birrajagáš árroviidodagat leat doppe gos lea infrastruktuvra ja fas giđa ja giđđadálvve árroviidodagat mohtorgielkámáđijaid ja lobihis mohtorgielkávuođjinviidodagaid lahkosiin. Vaikko vel oassi gielkámáđijain leat siiddaid geasseguohtuneatnamiin, guohtundili jalgii bohccuid sáhtta šaddat guođohit maid geasseatnamiin. Go 5 ja 6 govat veardiduvvojit gaskaneaset, de sáhtta fuobmát, ahte siiddaid rájit leat rievdan ja infrastruktuvra- ja meahccejohtalusárrima dihte Vasara siida lea šaddan váldit atnui Gová-Labba eatnamiid guohtunatnui.

“Ii riehta oro ipmirduvvome, man guhkás dat váikkuhusat ollet. Dat lea dego dominoefeakta. Juos juoga huksejuvvo ovttá siidda eatnamiidda, dat váikkuha midjiide buohkaide ja de galgá vuogáiduvvagoahhtit ja iežáhuhttit boazobarggu. Lávvaráhkadeami prinsihppan galggalii leat, ahte dat ii oaččo dahkat vahága. Midjiide iežáidenai šaddá vahát, juos Vasara siida šaddá sirdit iežá siiddaid guohtuneatnamiidda láva mielddisbuktin guohtuneatnamiid massimiid jalgii.”

Gártta gáldut: Informánttat; Geinnodagat: Lipas.fi bálvalus; Čázádat: Coraline eanangovččas, SYKE; Rájit ja nammarádju: Eananmihtidanlágádus, báikedáhtavuodđu.

Jearahallanvuložat oaivvildit bohccuid garvit orrojuvvon guovlluid. Bohccuid guohtunmeannudeamis lea leame dutkandiehtu. Avvila bálgesa viidodagas lea dahkkojuvvon dutkamuš bohccuid GPS-bákkiid dieđuid jelgii. Bohccot garvet miehtá jagi luottaid, earenoamážit njingelasbohccot, ja mohtorgielkáviidodagaid. Garvojuvvon viidodat lea viiddimus muttus 1,5 km čuožáhagas (Anttonen ee. 2011). Nuppi dutkamušas Suoločielggis čielggaduvvui bohcco gáhkiriid gávdnoma jelgii bohccuid lihkadeapmi viidodagas. Turistačuožáhagaid, vánddardangeinnodagaid ja mohtorgielkámáđija váikkuhus bohccuide gávnnavuvvui biehtadahkesin, ja bohccot garvet 0,4-12 km gaskkas dáid guovlluid (Helle ee. 2012).

Informánttat muitale, ahte bohccot muosehuvvet mihá eanet go maid dutkamušain buktojuvvo ovdan. Sáhkkás ja lojes varrásat sáhttet ádjánit čoahkkebáikki lahka veaháš áigge, muhto eallu muosehuvvá olmmošdoaimmas. Turisma lassáneapmi ovdamearkka dihte geasset 2020 váikkuhii njuolga boazodollui dađi lági mielde, ahte bohcco loktane geasseeatnamiin Norgga ráji lahka turisttaid ovddas eret. Ođđahuksema váikkuhusat boazodollui galggalenai árvvoštallojuvvot dakko bakte, ahte čuožáhagaid váikkuhusat árvvoštallojuvvot avádagaid jelgii, dehege čuožáhagaid birra árvvoštallojuvvo váikkuhusavádat, gosa váikkuhusat boazodollui ollet vuhtii válddedettiin infrastruktuvrra. Giehtaruohttas guovllus bohccuin adnojuvvot GPS-bákkat, maid jelgii sáhtta guorrat gos dat leat. Giehtaruohttas guovllus ii leat dahkkojuvvon dutkamuš mot infrastruktuvra, geinnodagat ja gielkkástallama váikkuhusat čuhcet dasa mot bohccot guhtot. Dákkár čielggadeapmi livččii vejolaš bargojuvvot, juos siiddain lea dasa válmmasvuohta ja dán bargui gávdnojit resurssat. GPS-materiálain sáhtálii čielggaduvvot muosehuvvama dássi sierra jagiáiggiid.

"Miihan siiddastallat nu guhkás sáhttit boares málle jelgii. Dál lea juo muhtin oassái geavvan ja lea geavvame nu, ahte geasseeatnamat Sána ja Jeahkažis leat juo massojuvvon ja massojuvvome. Dušše dihto mearri bohccot čáhkhet dohko ja mis leat siiddat, main eai leat geasseeatnamat obanassiige. Labba siiddas eai leat albma geasseeatnamat ollenge. Ja go dát ádjat mu dáppe eret, de dárbbahuvvo iežá sajis sadji. Gos dan oazžu lea buorre gažaldat. Ja de das čuovvu, ahte min boares boazobargovuohki lea jávkame. Ja dat ii váldojuvvo obanassiige vuhtii. Min sohka lea leamaš ankke 600 jagi dán duoddagiin ja suohkan ii oro berošteame das ollenge...Ja de juos dat (mohtorgielkávuojášeadjit) viidot duoddariid guvlui, nu seamma ládje boazodoallu ferte murtit duoddariidda ja dat dahká guohtunriidduid sápmelaččaid gaskii. Nu geavvá ahte sadji nohká ja boazu ferte oazžut juostá guohtuneatnama. Eai dat beroš das mot geavvá, dat báhcá min oaivebávččasin...Mun balan, ahte guohtuneanan manná visot gitta deike Áillahasluovtta rádjái RM-1 viidodaga lahka Vuolle-Gilbbesjávrru luovtta rájes gitta Dierpmesjávrru rádjái, manná visot dát bealli turistaguovlun."

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte gáibádusat ođđa guovlluid váldima várás turisma atnui bohtet geažos áigge, ja juos ovttá guvlui miedihuvvo riekti ovdamearkka dihte doarjjabáikki vuodđudeapmái, de gáibádusat ođđa doarjjabáikin lassánit, dehege gáibádusat bohtet lasi. Deaddu ođđa turismadoarjjabáikkiide lassána, go turismarávnjit lassánit.

Hotealla váikkuhusat turismarávnjiide duottarguovlluin bohciidahte ságastallama. Hotealla lasiha turisttaid meari Gilbbesjávrris ja oppalaččat maid bálvalusdárbbu. Hotealla dahká vejolažžan prográmmabálvalusaid viiddideami. Váikkuhusguovlu ollá dalle oba Giehtaruohttasii boazodoalu dáfus.

"Mis leat váttisvuođat juo dálá turismabálvalusaiguin. Go turisttat bohtet lasi, de bohtet gáibádusat, ahte turismafitnodatolbmuid johtinlobit lasihuvvojat duottarguovlluide. Dat ožžot johtinlobiid vaikko gosa. Dat háliidit earenoamážit Háldái, alimus várrečohkaide."

Informánttat bukte ovdan, ahte juos lávvaráhkadeapmi ollahuvvá plánaid mielde, de boazodoallu Gilbbesjávrru guovllus šaddá gáržžiduvvot dehe juobe heitojuvvot, daningo njuolggot

(infrastruktuvra ja guohtuneananmassimat) ja gaskkalaš (bohccuid muosehuvvan) váikkuhusat dahket bohccuiguin bargama árbevirolaš sámi jahkodatjohtima jelgii veadjemeahttumain.

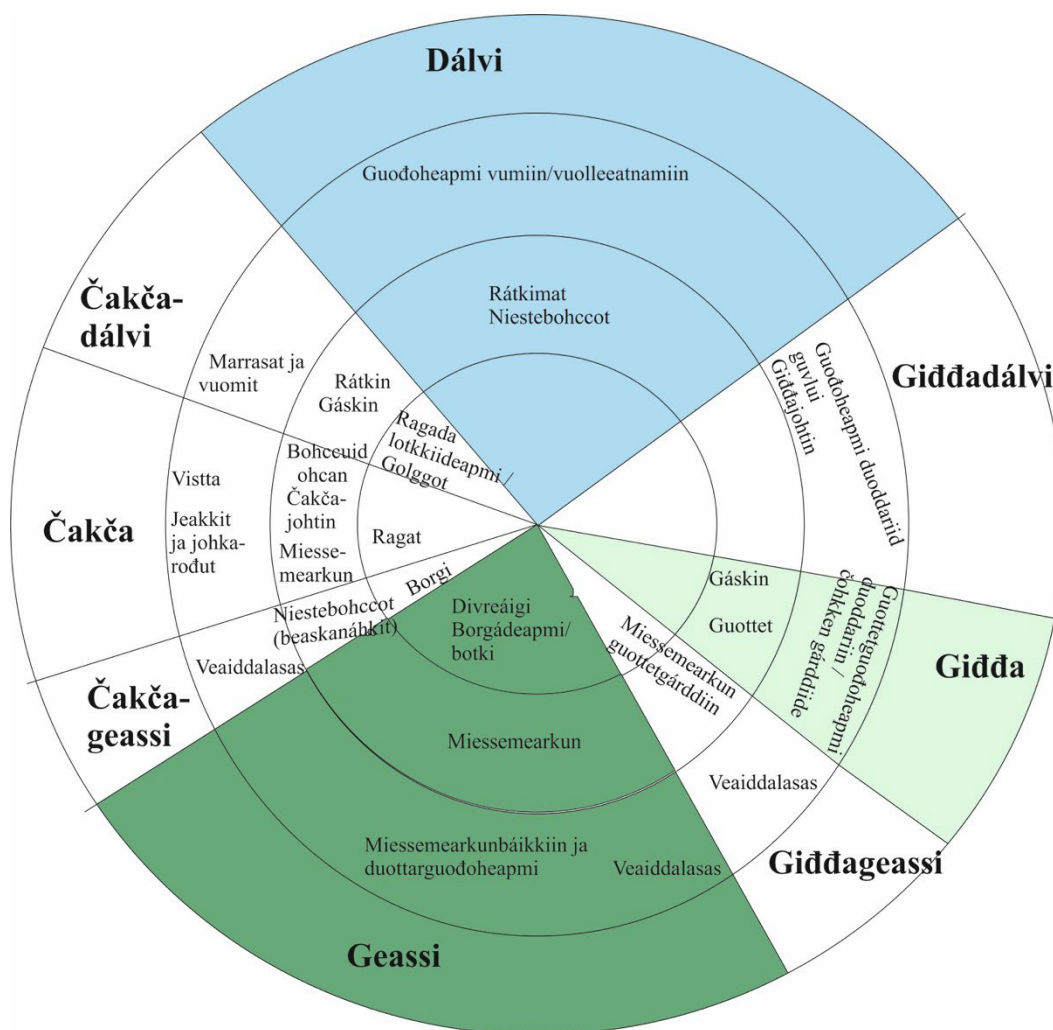
“Ovdanbuktojumit leat dan meare stuorrát, ahte dat sáhttet árrit sápmelaččaid eallimis sámi kultuvrra jelgii ja dalle bohte ovdii vuodđolága rievttit.”

Lávvačilgehusa oassin galggalii ráhkaduvvot ollislaš govva eananviidodagain, maidda čuohcá birrajahkásaš/giđdaágge árrin ja rehkenastojuvvot daid eatnamiid viidodatmearit. Vuodđun sáhtta adnojuvvot boazobargiid dahkan árvoštallan (gč. govva 6).

Boazodoalus ja sámi kultuvrras

Jearahallanvuložat muosáhe, ahte eai eiseválddit eaige Gilbbesjávrrri orrut/fitnodatolbmot ipmir sápmelaš boazodoalu, dan gáibidan árbevirolaš dieđu ja máhtu eaige bohccuid lunddolaš meannudeami. Boazu lea belohahkii seatnaduvvon ealli, mii gáibida viiddes eatnamiid guohtuneanamin. Boazu atná sierra jagiáiggiid iešguđetlágán biebmu guđodeapmái, ja siiddain fertejit leat guohtuneatnamat, maidda gullet sierra šaddošlájat. Bohcco biebmun gullet sulaid 350 sierralágán šattu (Nieminen & Heiskari 1989, 30.), main eatnasat lea olbmo borramuššan dohkketmeahttumat. Daid olmmoš bastá atnit ávkki bohccobiergun borramuššanis. Bohccot atnet sierra šattolašvuoda biebmunaset sierra jagiáiggiid.

Govas 6 govviduvvo boazosápmelaš jahkodatjohtinortnet guohtunmolsahuddama vuogádaga ja jahkodatjohtima váldosárgosiid jelgii Giehtaruohtasa guovllus, bohcco ja guođoheadji oktasaš jahkodatjohtima guohtuneatnamiid jelgii. Dálve-, giđđa- ja giđđadálve guohtuneatnamiidda váikkuha dálá áigge meahccejohtalusa intensiivavuohta ja guohtundilli (dálveguohtuneatnama dilli muohtadilliid jelgii). Informánttat deattuhe, ahte boazobargu ii leat dušše bohccuid guođoheapmi, muhto ollisvuohta, masa gullá bohccuid luonddu dovdan, bohccuid earuheapmi bealljemearkka, olgguldas iešvuodaid ja árbahuvvama jelgii, návddašanguovllu hálldaheapmi ja dovdán sierra jagiáiggiid jelgii, diliid ja daid váikkuhusaid diehtin bohccuid dáfus, guohtuma diehtin (dálveguohtuneatnama dilli muohtadiliid jelgii), guohtundilliid ja bohcco čabardeami noahkun, iežá eanangeavahusa dovdán, njuovvan- ja nállahuhttinmearrádusaid dahkan diliid vuhtii válddedettiin ja lagasboahhteáiggi dárbbut, mekanihkalaš boazobarggut dego boazoáiddiid divodeapmi, sosiálalaš gaskavuodaid bajásdoallan sihke siidda ovdamuniid ja rivttiid ovddideapmi ja dorvvasteapmi eiseváldedoaimmas. Dát lea maid holisttalaččat, ollislaččat, sápmelaččaid árbevirolaš diehtu ja sámi kultuvrra guovddáš oassi. Bohccot eai sáhte guođohuvvot duoppet-dáppe dehe duoppil-dáppil, muhto siidda iežas návddašanguovllus nu ahte dorvvastuvvo bohccuid ealádaga oažžun ja siidaeatnama boahttevaš atnu. Bohccot guođohuvvojit dárbbu jelgii beaivválaččat ja giđđadálve eallu vuddjojuvvo birra ja ohcojuvvojit ealus eret spiehkastan bohccot juobe mángga háve jándoris. Guođohanmátkkit sáhttet leat logiid miillaid mielde beaivvis.

Hábmejuvvon Näkkäljärvi 2013 govvosa 12 vuodul.

Jearahallanvuložiin diđoštallojuvvui, ahte makkár boahtteáiggi sii háliidivčče sápmelaččaide ja sámi boazodoallokultuvrii. Vástádusain badjánii ovdan, ahte jearahallanvuložat háliidit, ahte boahtte buolvvat sáhttet bargat boazobarggu árbevieruideaset/sámi árbevirolaš dieđu ja máhtu jelgii, bohccuide leat dárbahassii guohtuneatnamat ja ealádat, hupmat sámegiela ja eallit sápmelaš eallinvuogi jelgii. Ulbmil lea seamma, go sin ovddit buolvvain. Dán ulbmila sii sávvat leat lávvaráhkadeami okta guovddášulbmiliin.

Dálkkádatrivedama vuhtii váldin lávvaráhkadeamis

Dálkkádatrivedan lea váikkuhan ja váikkuha mearkkašahtti ládje guovllu biras- ja eallindiliide. Dutkamušaid jelgii Suoma gaskaliekkasvuohtadilli lea loktan 1800-logu beallemuttu rájes 2.3 ceahki. Eanemusat leat lieggnan geassi ja álgodálvi, sápmelaš jagiáiggiis čakčadálvi, 4.8 ceahki. (Mikkonen ee. 2015.)

Dálkkádatrivedama nohkkojuvvon váikkuhusat Supmii leat mearkkašahttit visot dálkkádatmáliid árvoštallama jelgii. Dálkkádatrivedan váikkuha eanemusat earenoamážit dálvediliide.

Árvvoštallamiid jelgii liekkasvuohtadili lohtaneapmi joatkahuvvá, arvi/muohttin lassána, šaddanáigodat guhkku ja báhkkaáigodagat bohtet dávj'ah'dávjá. Maiddái muohtagokčasa bistin oatnu ja muohtamearri unnu. Davimus Sámi šaddandilit sáhttet čuohtejagi loahpas sulastahttit Lulli-Suoma dálá diliid. Šattolašvuođa iežáhuvvat livčče maid mearkkašahhtit go borálalaš vuovdi lohtana en davvelii. Árvvoštallamiid jelgii balvajohtin bođeš maid váikkuhit bieggamii, muhto sierra málliid árvvoštallamat molsahuvvet stuorrát. (Ruosteenoja ee. 2011; 2015, Ruosteenoja 2016).

"Go muohtadilit iežáhuvvet aivve iežálágánin, šaddet dorvvolašvuođa uhkit go oktanaga dihkáduvvojit ođđa mohtorgielkámáđijat, ja muohtauđđasiid riska lea stuoris. Go muohta suddá muohtahis eatnamiin, de eatnamiidda main leat mohtorgielkaluottat, šaddá láiri, erosišuvdna ja láirina sáhtta fierragoahtit."

Dálkkádatrievdamis nohkkojuvvot leat váikkuhusat dearvvašvuhtii ja buresbirgejupmái. Bárttit, mat šaddet diliid dihte, báhkkaáigodagaid mielladiskurttin dearvvašvuođa riskkat, allergiijaid ja ástmáid (heakkabuđohagaid) lassáneapmi ja biehtadahkes mielladearvvašvuohtaváikkuhusat árvvoštallojuvvot lassánit (Jaakkola ee. 2018; Parkinson & Evengård 2014).

Easka almmustuhtton dutkamušas leat nohkkojuvvon eará dálkkádatmáliiguin jagiáiggiid álginaigemuttuin dáhpáhuvvi nuppastusat. Materiála lea buohtastahhtton ja nohkkojuvvon jagiid 1971-2000 gaskaárvu áigemuddui 2040-2069. Árvvoštallamat leat ráhkaduvvon Riikkaidgaskasaš dálkkádatpanela (IPCC) RCP 4.5. skenáriijain, (Representative Concentration Pathways, RCP, šaddovistedoallivuođaid vejolaš ovdánanmanut). Skenáriija govvida luoittuid geahppáneami lihkestuvvama muhtin oassái. Málles čađđadioksiidaluottut vuohččan šaddet veaháš, muhto jorggihit luoittit jagi 2040 sulaid. Málles čuohtejagi loahpabealde áimmu čađđadioksiidadoallilvuohta dásáiduvvá industrialiserejumi ovddit áiggi ektui sulaid guovttegeardán dásái (Ruosteenoja ee. 2020). Árvvoštallamiid mielde termalaš geassi álggáli juobe mánu ovdal ja dálvi badjel vahku ovdal (tabealla 1).

Tabealla 1 Nohkkojuvvon rievdamat termalaš jagiáiggi álgimis 1971-2000 buohtastettiin 2040-2069 RCP 4.5 skenáriijain Giehtaruohtasa guovllus

Gida álgima gaskaárvu 1971-2000	Gida álgim 2040-2069	Geasi álgima gaskaárvu 1971-2000	Geasi álgima gaskaárvu 2040-2069	Čavčča álgima gaskaárvu 1971-2000	Čavčča álgim 2040-2069	Dálvvi álgima gaskaárvu 1971-2000	Dálvvi álgima gaskaárvu 2040-2069
1.5.- 11.5.	21.4.-1.5	1.7-21.6	1.6-11.6	1.8-11.8	11.8-21.8	11.10-21.10	21.10-1.11

Tabealla dieđuid gáldu: Ruosteenoja ee. 2020

Orda joatká einnostusaid jelgii lohtaneamis davvelii ja vuovdi suohkku. Ordda lohtaneapmi ja vuovddi suohkkun ii adnojuvvo positiivvalažžan boazobarggu dáfus, daningo muorat iežáhuhttet muohta- ja guohtundiliid. Nuppe dáfus muoraid lassáneapmi lasiha lahppovuvddiid, muhto ollislaš váikkuhus ealloboazodoalu dáfus leat goitge biehtadahkes. Vuovddi šlájat nohkkojuvvot iežáhuvvat. Guosa vesát leat gierdavaččabut go beazi vesát ja leat buorebut vuogáiduvvan iežáhuvvi dálkkádatdiliide. (Franke ee. 2015.) Bohccot eai ane guosa vesáid biebmun ja dakko bakte das sáhtta šaddat váldošládja orddas. Muoraid leavvan váikkuhivččii muohtagokčasa šaddamii, muohtaga suddamii, bohccuid guohtuma váttásnuvvamii ja váikkuhivččii maid dálkkádatrievdamii biehtadahkkásit. Bivvalit dálvvit lasihit jáhkehahttivuođa duottar- ja hállámihttarjámuide ja miestta-, suoidne- ja danjassattut soitet buhttet lagežiid (Jepsen ee. 2008).

Jeagelguolbanat árvvoštallojuvvot gillát dálkkádatrievdamis. Nohkkojuvvon bivvalit dálvvit ja stáðismeahhtun dilit, arvi dálvet ja muohhtaga suddan- ja jiekñunihtagat sáhttet uhkidit jeahkála ođasnuvvama. Jeagil galggalii leat goikkis dehe hui lavttas ovdal jiekñuma, muđuid jiekñun sáhtta leat jeahkálíi duššadeaddji. Dutkamušaid jelgii jeagelguolbanat eai gierdda muohhtaga ja jienja suddama ja ođđasit jiekñuma (Bjerke 2009). Dutkamušain lea bukton ovdan, ahte dakñasiid lassáneapmi ja gilvu doalvu eallinsaji jeahkális ja dat sáhtta noahkut mielddisbuktit jeagelguolbaniid játnama (Cornelissen ee. 2001).

Árvvoštallamiid jelgii čuohtejagiloahpa rádjái Giehtaruohtasa duottarluonddušlájat rievdaohtet ođđalágán, muhtinlágán hybridan, main šaddet leat dáláš alpiinnalaš šattolašvuolta, masa gullet dakñasat, sepmolat ja jeahkálát sihke sitnonađat šattut, maidda ovtastuvvá davviboreálalaš gieddešattolašvuolta. Davviboreálalaš gieddešattolašvuhtii gullet ee. dakñasat, sepmolat ja jeahkálát. Dát šattolašvuolta tiipa sáhtta árvvoštallojuvvot menestuvvat, juos bohccot guhtot guovllus geasset, mii eastada miesttaluvvama ja alla muoraid boahtima guvlui. Dán luonddutiipii gullá šattošlájaid gaskavuolta gilvu ja biodiversiteahta nohkkojuvvo geaffut dehege šaddat ovttabealálažžan ja ártalaš šaddošlájat jávkot (Virtanen ee. 2017). Duottarbálliš jávká earret alimus várrečohkaid, balssat suddet, eaige jasat šat livčče obanassiige.

“Boazuhan gal eastada miesttaluvvama, dat duolbmui miestagiid ja guohtu lastavuvddiid. Boazu veahkeha das, ahte dálkkádatrievdan ii boađe nu jođánit.”

Dálkkádatrievdan buktá šattolašvuolta nuppástusaid ja buktá ođđa riskkaid infrastruktuurii ja maid turismii, daningo molsahuddi dilit lasihit riskkaid ee. muohtauđđasiidda. Dulvan, lassánan biekkat ja váttas dálvedilit ovtta lassáneaddji johtalusain buktet dorvvolašvuolta riskkaid ee. Giehtaruohtasa luddii, gos lea olu lossa johtalus ja ollislaččat galggalii árvvoštallojuvvot maid geinnodagaid dorvvolašvuolta dálkkádatrievdama geahčanguovllus.

“Dát lávvaevttohus ii goaza dálkkádatrievdama, ii leat suvdilis ovdáneami mielde, muhto atná ávki oanehis áiggi meriin. Oanehis ávki, muhto guhkesáigge biehtadahkes váikkuhusat. Muhto boazuhan gal dikšu luonddu, dat duolbmui miestagiid ja guđoda badjeeatnamiid šattuid ja láhčá guđodemiinis sáji jeagelšaddui. Dat dego duddjo alccesis guohtuneatnamiid duoddariin. Visot duot eatnamat, gos oaidná fiinna gittiid, nu boazuhan dat lea daid dahkan. Ja go boazu šaddá čáhkke, nu vierrošlájat ja ruskarásit besset fas váldit sáji.”

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte dálkkádatrievdan sáhtálii buoremusat váldit vuhtii lávvaráhkadeamis nu ahte dorvvastuvvot bohccuide dárbaheami guohtuneatnamat.

“Dát lávvaevttohus ii váldde moktege vuhtii dálkkádatrievdama. Váttasnuhtta baicca dasa vuogáiduvvama. Boazodoallu dárbbaha viiddes eatnamiid, mii dárbbahit researvaeatnamiid dan váste, ahte dálvedilit hedjonit, dego go eananvuodđu jiekñu. Lávvaevttohus ja dálkkádatrievdan buktet ovtta kumulatiivvalaš váikkuhusaid. Iige motoriserejuvvon turismma doarjun ja lasiheapmi leat dálkkádatrievdamii vuogáiduvvama dáfus jierpmálaš. Lea sealvi, ahte juos lávvavárremit lassánit, šaddovistegásat lassánit guovllus, iige dat lea buorre ášši.”

Boazodoallu gilvala ealáhussan eallinsajis eará ealáhusaiguin, maid guovloekonomalaš váikkuhus lea numerálaččat boazodoalu eanet mearkkašahhti, dego turismmain ja infrastruktuurafidnuid oasil. Boazu lea čielga imagodahkki turismii ja turistaid beroštumi čuozáhat (Näkkäljärvi ee 2020). Boazu lea dehálaš ealli earret sápmelaččaide, muhto maid ártalaš luonddu biodiversitehtii, daningo boazu goahcá guđodemiinis duottarluonddu miesttaluvvamis ja árrá boahttišlájaid boahtima duottarguvlui bajásdoaladettiinis guovllu lunddolaš biotohpaid sihke duottarluonddu jalgadassan. (Kaarlejärvi ee. 2015). Bohccuid geasseguohtumiin sáhtta bajásdollojuvvot duottarluondu jalgadin ja dorvvastuvvot suonjardeami alla speadjaluvvan

(albedo). Bohccuid guođoheapmi váikkuha nappo suonjardandássededdui ja muohttaga suddanlehttui. Eatnamiin, main šattolašvuohta ollá muohtagokčasa badjel, muohta suddá jođáneappot go eatnamiin, main lea dušše vuollegis šattolašvuohta (Cohen ee. 2013). TUNDRA-dutkanprošeavttas lea čielggaduvvon bohccuid guohtuma miehtemielalaš váikkuhus dálkkádatrievdama goahcamii ja duottarluonddu bajásdoallamii ja evttohuvvon plánejuvvon bohccuid guođoheapmi luonddusuodjalanreaidun (Käyhkö & Hortskotte 2017).

Giitosat

Giit'eatnat Nils-Matti Vasarai, Juha Tornensisii, Tuomas Aslak Juusoi, Per Antti Labbai ja Mihkal Valkeapääi sin atnin áiggis ja čilgehusa váste addin dieđuin. Earenoamáš giitosat Nils-Matti Vasarai ja Mia Vasarai čuovgagovaid luobaheamis čilgehusa atnui.

Gáldut

- Aarseth, B. 1989, "Grenseoppgjørene og konsekvensane av disse for den nordsamiske bosetting i Norge" in *Grenser i Sameland. Samiske samlingar, bind XIII*, ed. B. Aarseth, Norsk folkemuseum, Oslo, pp. 43-83.
- Anttonen, M., Kumpula, J. & Colpaert, A. 2011, "Range Selection by Semi-Domesticated Reindeer (*Rangifer tarandus tarandus*) in Relation to Infrastructure and Human Activity in the Boreal Forest Environment, Northern Finland." *Arctic*, vol. 64, no. 1, pp. 1-14.
- Bjerke, J.W. 2009, "Ice encapsulation protects rather than disturbs the freezing lichen." *Plant Biology*, vol. 11, no. 2, pp. 227-235.
- Clarke, E.D. 1997, *Matka Lapin perukoille 1799*, IdeaNova, Lahti.
- Cohen, J., Pulliainen, J., Ménard, C.B., Johansen, B., Oksanen, L., Luojus, K. & Ikonen, J. 2013, "Effect of reindeer grazing on snowmelt, albedo and energy balance based on satellite data analyses", *Remote Sensing of Environment*, vol. 135, pp. 107-117.
- Cornelissen, J.H.C., Callaghan, T.V., Alatalo, J.M., Michelsen, A., Graglia, ee.2001, "Global change and arctic ecosystems: is lichen decline a function of increases in vascular plant biomass?" *Journal of Ecology*, vol. 89, no. 6, pp. 984-994.
- Franke, Anna Katharina, Pasi Aatsinki, Ville Hallikainen, Esa Huhta, Mikko Hyppönen, Vesa Juntunen, Kari Mikkola, Seppo Neuvonen & Pasi Rautio 2015, "Quantifying changes of the coniferous forest line in Finnish Lapland during 1983–2009". *Silva Fennica* 49(4): article id 1408. DOI: 10.14214/sf.1408
- Helle, T., Hallikainen, V., Särkelä, M., Haapalehto, M., Niva, A. & Puoskari, J. 2012, "Effects of a holiday resort on the distribution of semidomesticated reindeer." *Annales Zoologici Fennici*, vol. 49, no. 1-2, pp. 23-35.
- Helle, T. & Kojola, I. 2008, "Demographics in an alpine reindeer herd: effects of density and winter weather", *Ecography*, vol. 31, no. 2, pp. 221-230.
- Jaakkola, J., J.K., Juntunen, S. & Näkkäläjärvi, K. 2018, "The Holistic Effects of Climate Change on the Culture, Well-Being, and Health of the Saami, the Only Indigenous People in the European Union", *Current Environmental Health Reports*, vol. 5, no. 4, pp. 1-17.
- Jepsen, J.U., Hagen, S.B., Ims, R.A. & Yoccoz, N.G. 2008, "Climate change and outbreaks of the geometrids *Operophtera brumata* and *Epirrita autumnata* in subarctic birch forest: evidence of a recent outbreak range expansion." *Journal of Animal Ecology*, vol. 77, no. 2, pp. 257-264.
- Kaarlejärvi, E., Hoset, K.S. & Olofsson, J. 2015, "Mammalian herbivores confer resilience of Arctic shrub-dominated ecosystems to changing climate", *Global Change Biology*, vol. 21, no. 9, pp. 3379-3388.
- Kopistoo, L., Virtanen, T., Pekkanen, K., Mikkola, K. & Kauhanen, H. 2008, *Tunturimittarituhotutkimus Käsivarren alueella 2004–2007*, Metlan työraportteja 76. Metsäntutkimuslaitos, Helsinki.
- Korpijaakko, K. 1989, *Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa : oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä*, Lakimiesliiton kustannus, Hki.

- Korpijaakko-Labba, K. 2000, *Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa : kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun*, Sámi instituut, Kautokeino.
- Kumpula, J., Siitari, J., Siitari, S., Kurkilahti, M., Heikkinen, J. & Oinonen, K. 2019, *Poronhoitoalueen talvilaitumet vuosien 2016-2018 laiduninventoinnissa. Talvilaidunten tilan muutokset ja muutosten syyt*, Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus X/2019, Luonnonvarakeskus, Helsinki.
- Käyhkö, J. & Hortskotte, T. 2017, *Reindeer husbandry under global change in the tundra region of Northern Fennoscandia*, University of Turku, Turku.
- Linkola, M. 1965, *Enontekiön lappalaisten muuttoasutus ja poronhoito. Keräelmä. Museoviraston kansantieteellinen käsikirjoitusarkisto, Helsinki.*
- Linkola, M. 1972, *Enontekiön lappalaisten poronomadismi : poronhoidon ja asutuskuvan kehitys Enontekiön Lapin paliskunnan alueella rajansuluista vuoteen 1965*, Etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Mikkonen, S., Laine, M., Mäkelä, H.M., Gregow, H., Tuomenvirta, H., Lahtinen, M. & Laaksonen, A. 2015, "Trends in the average temperature in Finland, 1847–2013", *Stochastic Environmental Research and Risk Assessment*, vol. 29, no. 6, pp. 1521-1529.
- Nieminen, M. & Heiskari, U. 1989, "Diets of freely grazing and captive reindeer during summer and winter", *Rangifer*, vol. 9, no. 1, pp. 17-34.
- Näkkäläjärv, K. 2000, "Yhteisöelämä perustui siita- eli lapinkyläjärvjärjestelmään" in *Siiddastallan – Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen.*, eds. J. Pennanen & K. Näkkäläjärv, Publication of the Inari Sámi Museum ; 3., Sámi museum, Inari, pp. 138-147.
- Näkkäläjärv, K. 2013, *Jauristunturin poropaimentolaisuus : kulttuurin kehitys ja tietojärjestelmä vuosina 1930–1995*, University of Oulu.
- Näkkäläjärv, K., Juntunen, S. & Jaakkola, J.J.K. 2020, *SAAMI – Saamelaisten sopeutuminen ilmastonmuutokseen -hankkeen tieteellinen loppuraportti*, Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Parkinson, A.J. & Evengård, B. 2014, "Climate Change and health in the Arctic" in *Climate Change and Global Health*, ed. C.D. Butler, CAB International, United Kingdom, pp. 206-217.
- Pennanen, J. 2000, "Suurporonhoito muutti tunturisaamelaisten lapinkylä" in *Siiddastallan – Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen.*, eds. J. Pennanen & K. Näkkäläjärv, Publication of the Inari Sámi Museum 3, Sámi museum, Inari, pp. 168-170.
- Ruosteenoja, K. 2016, "Climate projections for Finland under the RCP forcing scenarios", *Geophysica*, vol. 51, no. 1-2, pp. 17-50.
- Ruosteenoja, K., Räisänen, J. & Pirinen, P. 2011, "Projected changes in thermal seasons and the growing season in Finland", *International Journal of Climatology*, vol. 31, no. 10, pp. 1473-1487.
- Ruosteenoja, K., Räisänen, J., Venäläinen, A. & Kämäräinen, M. 2015, "Projections for the duration and degree days of the thermal growing season in Europe derived from CMIP5 model output", *International Journal of Climatology*, vol. 36, no. 6, pp. 3039-3055.

Ruosteenoja, K., Vihma, T. & Venäläinen, A. 2019, *Projected Changes in European and North Atlantic Seasonal Wind Climate Derived from CMIP5 Simulations*, American Meteorological Society.

Ruosteenoja, K., Markkanen, T. & Räisänen, J. 2020, "Thermal seasons in northern Europe in projected future climate", *International Journal of Climatology*, vol. n/a. Ruosteenoja, K. 2016, "Climate projections for Finland under the RCP forcing scenarios ." *Geophysica*, vol. 51, no. 1-2, pp. 17-50.

Vuorinen, KEM, Oksanen, L, Oksanen, T, Pyykönen, A, Olofsson, J, Virtanen, R. Open tundra persist, but arctic features decline—Vegetation changes in the warming Fennoscandian tundra. *Glob Change Biol.* 2017; 23: 3794– 3807. <https://doi.org/10.1111/gcb.13710>

Weladji, R.B. & Holand, O. 2006, "Influences of large-scale climatic variability on reindeer population dynamics: implications for reindeer husbandry in Norway", *Climate Research*, vol. 32, no. 2, pp. 119-127.

MIEHTAN LEAHKIT INFORMÁNTAN GILBBESJÁVRRI OASSEOPPALAŠLÁVA VÁLMMASTALLAMA VÁSTE

Eanodaga gieldda lea dingon čilgehusa Gilbbesjávrrri oasseoppalašláva ráhkadeami váste sámi kultuvrras ja boazodoalus lávvaviidodagas sihke lávas ovdanbuktojuvvon doaimmaid váikkuhusain sámi kultuvrii ja boazodollui. Čilgehusa dahká Klemetti Näkkäljärvi.

Jearahallanmateriála adnojuvvo oppalašgovvádusa ráhkadeapmái sámi kultuvrras ja boazodoalus lávvačilgehussii. Dasa lassin dieđut adnojuvvojit láva váikkuhusaid árvvoštallama váste. Loahpalaččat Eanodaga gielddá mearrida, mat áššit váldojuvvojit loahpalaš lávvačilgehussii mielde.

Jearahallamat báddejuvvojit čilgehusbarggu váste.

Bohtosiid juohkin

Jearahallamiin čohkkejuvvo deahtta čilgehus ja dat luobahuvvo Eanodaga gildii cuonomanu loahpas. Čilgehus lea suomagillii ja das lea sámegielalaš čoahkkáigeassu. Čilgehus doaimmahuvvo informánttaid atnui go dat lea válmmas.

Munnje lea muitaluvvon jearahallama ulbmil ja ollahuhttin ja mieđan leat jearahallanvuložin

Informánta namma: _____

Beaivemearri: _____

Vuolláičálus: _____

- 1) Maid háliidivččet, ahte lávas buktojuvvollii ovdan boazodoalu ja sámii kultuvrra historjjás ja joatkevašvuodas Giehtaruohttas guovllus?
- 2) Govvit guovllu boazodoalu, mii lávas galggalii váldojuvvot vuhtii boazodoalu dáfus?
- 3) Govvit guovllu sámii kultuvrra, mii lávas galggalii váldojuvvot vuhtii sámii kultuvrra?
- 4) Mot lávas ovdanbuktojuvvon doaimmat váikkuhit boazodollui? Turisma, luopmohuksen, geinnodagat?
- 5) Merke gártii boazodollui ja sámii kultuvrrii dehálaš eatnamiid.
- 6) Leatgo lávvamerkemat du mielas riektá sámii kultuvrra ja boazodoalu dáfus?
- 7) Mot lávain sáhtá dorjojuvvot sámii kultuvrra ja boazodoalu vuogáiduvvan dálkkádatrievdamii? Leago dat vejolaš?
- 8) Makkár boahpteáiggi háliidat sámii kultuvrrii ja boazodollui guovllustat?
- 9) Mot dálkkádatrievdan váikkuha du mielas boahpteáiggi eanangeavahussii?
- 10) Go geahčat lávvagártta, nu leago lávas váldojuvvon vuhtii dárbaheavhussii bures dálkkádatrievdan?
- 11) Mat leat du mielas lávvaevttohusa váikkuhusat sámii kultuvrrii ja boazodollui?
- 12) Juos váikkuhusat leat biehtadahkkásat, mot daid sáhtálii oahčut nu unnin go vejolaš?
- 13) Mot váikkuhusaid árvvoštallamis galggale váldojuvvot vuhtii váikkuhusat sámii kultuvrrii ja boazodollui?
- 14) Leago iežá, maid háliidivččet buktit ovdan lávvaráhkadeamis?